

Od Bretanje preko Vrane do Zadra – zadarska građanska obitelj Bertonići (Britanico)

U radu se raspravlja o zadarskoj građanskoj obitelji Bertonić (Britanico). Rijetki spomeni te obitelji u znanstvenoj literaturi bili su motiv za proučavanje izvornog arhivskog gradiva iz fonda zadarskih bilježnika u Državnom arhivu u Zadru te iz Državnog arhiva u Veneciji i Arhiva Papinskog zavoda sv. Jeronima u Rimu. Analitičko-sintetički pristup istraženom arhivskom gradivu iznjedrio je sljedeće teze: prvo, da je obitelj bila podrijetlom iz Bretanje otkud potječe antroponim Britanico; drugo, da je obitelj imala poveznicu s viteškim redom ivanovaca u Vrani; treće, postoji uzročno-posljedična veza između obiteljskih društvenih, vojnih i vjerskih pozicija i rapidnog gospodarskog napredovanja, stjecanja građanskog statusa u zadarskoj komuni te posljedično znatnoga obiteljskog utjecaja na društvene prilike u Zadru tijekom 15. i 16. stoljeća. U prilog tome konačno se donosi dosad nepoznati podatak o pretenzijama kanonika iz roda Britanico na mjesto zadarskog nadbiskupa koncem 16. stoljeća.

Ključne riječi: Bertonić (Britanico); Vrana; Zadar; Bretanja; viteški red ivanovaca; 15. stoljeće; 16. stoljeće

Uvod

O templarima i ivanovcima te njihovoj nazočnosti na vranskome području objavljene su mnoge rasprave.¹ U fokusu istraživanja je obitelj Bertonić (Britanico), koja se razmatra u kontekstu sudbine vranskih ivanovaca po dolasku mletačke uprave, odnosno o uklapanju njihovih svjetovnih podanika u sastav mletačkih vojnih postrojbi vranske

1 Na početku koristim prigodu redom zahvaliti: dr. sc. Damiru Karbiću, dr. sc. Ivanu Majnariću, dr. sc. Antunu Nekiću na preliminarnom čitanju rada, savjetima i pomoći pri prikupljanju literature te osobito dr. sc. Aniti Bartulović na nesebičnoj pomoći oko prijevoda „sumnjivih“ mjesta u latinskim tekstovima. Radovi s opširnim popisom literature: Karbić, Karbić, *Povijest templara*, 2021; Dobronić,

utvrde i predgrađa tijekom mletačko-ugarskog sukoba u prvoj polovini 15. stoljeća. Nakon kupoprodajnog ugovora između Ladislava Napuljskog i Mletačke Republike iz 1409. potonja je preuzela i Vranu te ju pretvorila u državni feud.² Ivanovci su izgubili posjed, vranski prior ostao je tek naslov, a Vranom su upravljali mletački kastelani.³ U radu Zorana Ladića opisana je dinamična pokretljivost stanovništva na relaciji Vrana – Zadar tijekom i nakon tranzicije vlasti.⁴ Obrazlažući nadalje važnost prisutnosti ivanovaca u Vrani Ladić je naglasio da je postojanje najvažnije utvrde ivanovaca na ovim prostorima samo nekoliko desetaka kilometara od Zadra imalo izuzetnu vojnu i političku važnost za ovaj grad i njegov distrikt te da se u Vrani mogla izgraditi jedinstvena svjetovno-viteška zajednica, od koje su nemale koristi imali i stanovnici Vrane i ivanovci.⁵ No, nepoznato je jesu li se pojedini pripadnici reda ivanovaca *sekularizirali* tijekom tranzicije vlasti i novih pravnih odnosa na području vranskoga distrikta (priorata), koji je iz crkvenih prešao u sekularne ruke (mletačku vlast, op. a.),⁶ odnosno je li u njihovim redovima opstojao neki oblik ivanovačkog svjetovnog reda.⁷ Opravdanost teze o sekularizaciji potkrepljuje zapis o vranskom ivanovcu *Jeanu de Camporianu* iz 1337. godine, koji je uz potporu zadarske komune, skinuo habit, oženio se ili živio u konkubinatu pod lažnim imenom *Bonus Joannes*, te otuđio dobra Reda zbog čega je 11. travnja iste godine izdana papinska bula o procesuiranju toga slučaja.⁸ Činjenica da se „glavna dužnost preceptora kao poglavara jedinice sastojala u upravljanju posjedima na što veći probitak Konventa, te primanje u Red nove braće“ te da su se „mogli primati i laici (muškarci i žene, op. a.) koji su za svoje uzdržavanje plaćali ili poklanjali svoje posjede i druge vrijednosti“,⁹ otvara prostor raspravi.¹⁰ Poznato je da su, osobito u ratnim prigodama, ivanovci angažirali sekularne vitezove, koji nisu polagali zavjete, a zabilježena je i praksa *oblata*, odnosno svjetovnjaka u kršćanskim viteškim redovima.¹¹ Uz to, vojna struktura viteškoga reda ivanovaca poznavala je tzv. *braću narednike*, pobočne

Templari i ivanovci, 2002; Dobronić, *Viteški redovi*, 1984; Hunyadi, Laszlovszky, *The Crusades and Military Orders*, 2001; Riley-Smith, *The Knights Hospitaller*, 2012.

2 *Listine V*, 181-199.

3 O sudbini vranskog priorata nakon smrti Ivana Paližne vidi: Dobronić, *Templari i ivanovci*, 183-194.

4 Ladić, „Kasnosrednjovjekovni stanovnici“, 179-206.

5 *Isto*, 202-203.

6 O mletačkoj sekularizaciji posjeda ivanovaca koristan je rad: Coureas, „A Process of Secularization?“, 111-127.

7 Lelja Dobronić navodi da su članovi reda bili trovrzni: vitezovi, služitelji i svećenici te da su svi polagali zavjete siromaštva, čistoće i poslušnosti i živjeli po redovničkim pravilima koja su poslije augustinskog tipa promijenjena na benediktinski. Dobronić, *Templari i ivanovci*, 117.

8 *Bulle du 11 avril 1337, ordonnant de juger Jean de Camporiano, profès de l'Hôpital, qui a quitté l'habit, s'est marié ou vit en concubinage sous le faux nom de Bonus Joannes, et détient, avec l'appui de la communauté de Jadra, le biens de l'Ordre*. Dellaville Le Roulx, *Les Hospitaliers à Rhodes*, 58, bilj. 1. Usp. Hunyadi, *The Hospitallers*, 55, 152.

9 Dobronić, *Templari i ivanovci*, 118.

10 Pritom treba uzeti u obzir činjenicu da su rijetki radovi usmjereni na proučavanje konkretnih odnosa ivanovaca u kontekstu lokalnih zajednica. Usp. Gazzini, „L'ordine di San Giovanni“, 139.

11 Vidi: Tommasi, „Men and Women“, 71-88.

vojnike koji su se regrutirali iz redova težaka ili gradskih obrtnika, a koji su prolazili vojnu obuku zajedno s vitezovima.¹² Lelja Dobronić navodi da je u kućama ivanovaca postojao složen sustav redovničko-laičke pluralnosti.¹³ S obzirom na to da je Vrana u vrijeme kralja Ludovika imala ugledniji položaj i funkciju od pukog preceptorata ili kasetlanata, što potvrđuju izvornici koje je autorica istraživala, zasigurno je ta pluralnost bila naglašenija. Vrana je bila živo sjedište ivanovaca, u njoj je 1370. godine izdana isprava o potvrđivanju nekih posjeda u Lučkoj županiji.¹⁴ U kontekstu rasprave nužno je naglasiti da su Francuzi imali monopol na izbor velikog magistra (*Grandis Magister*) Reda do 1377. godine,¹⁵ a posljednji je vranski prior izgledno podržavao provansalski „jezik“ Reda.¹⁶ Zsolt Hunyadi naglasio je da je viteški red ivanovaca bio predominantno francuski, a da su preceptor i priori Ugarskog priorata od polovine 13. pa do osamdesetih godina 14. stoljeća uglavnom bili Francuzi i Talijani.¹⁷ Upravo u to vrijeme Crkva je prolazila kroz krizno razdoblje (papa i protupapa), što se odrazilo i na rascjep u Redu i izazvalo unutarnje neurednosti Reda kao cjeline.¹⁸ Posljedično, složene su se prilike u Redu odrazile i na Vranu.¹⁹ Nedostatak arhivskog gradiva priorata Ugarske od osamdesetih godina 14. stoljeća do 1491. i činjenica da je oko njega bilo organizacijskih problema otežava proučavanje sudbine vranskih ivanovaca,²⁰ s čijim su velikim magistrima na Rodosu Mlečani održavali kontakte nakon tranzicije vlasti.²¹

Vranski Bertonići – u službi ivanovaca i Mletačke Republike

Izvornici ne otkrivaju kako su Bertonići pristigli u Vranu. Pripadnici obitelji neosporno su bili nastanjeni u Vrani u vrijeme Ivana od Paližne. Zasad ostaje nepoznata njihova konkretna uloga u sklopu vranskog priorata za vrijeme ivanovaca. Polovinom 14. stoljeća Mlečani su osjetili privrženost vranskih vitezova hrvatsko-ugarskom vladaru Ludoviku Velikom, zbog čega su naredili napad na Vranu,²² a i u širem geopolitičkom

12 Nicolle, *Knight Hospitaller*, vol. 2, 12-13, 26-28.

13 Usp. Dobronić, *Templari i ivanovci*, 152, 176.

14 L. Dobronić pogrešno je navela da je u Vrani održan opći sabor. Sabor je održan u Podgrađu, a isprava izdana u Vrani. Usp. *isto*, 167-168.

15 *Isto*, 171.

16 Budak, „Ivan od Paližne“, 62-63.

17 Hunyadi, „The Hungarian nobility“, 609, 612.

18 Usp. Dobronić, *Templari i ivanovci*, 170-175; Luttrell, „Intrigue, Schism and Violence“, 30-48.

19 *Isto*, 185.

20 Usp. *isto*, 183, 195.

21 Unatoč rivalstvu, ljudi, novac i roba stizali su na Rodos iz Venecije, često na mletačkim brodovima, tijekom stoljeća, a Mlečani su koristili Rodos kao luku za svoje brodove i trgovinu manjeg opsega. Nešto ranije (1345. godine) vranski je prior poslao magistru hospitalaca na Rodos vesla iz zadarske luke, a 1507. godine Venecija je odobrila slanje 1300 vesala izrađenih u Senju za potrebe galija velikoga magistra. Usp. Luttrell, „Venice and the Knights“, 198-199; IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 16, fol. 164v.

22 Usp. Dobronić, *Templari i ivanovci*, 154-155.

kontekstu odnosi Venecije i središnjice Reda na Rodosu u to su vrijeme bili poprilično rezervirani.²³ Početkom 15. stoljeća vranski se prior okreće protiv Sigismunda i predaje Vranu Alojziju Aldemariscu²⁴ (admiralu Ladislava Napuljskoga), priorat Ugarske ulazi u sastav talijanskih priorata, u Vranu 1409. ulaze Mlečani, a prema Lelji Dobronić Venecija je u utvrđenom gradu smjestila svoju vojnu posadu te 1411. odlučila utvrditi i podgrađe (trgovište). Tvrđavom su upravljali kastelani,²⁵ a okolne su se zemlje dodjeljivale feudatarima.²⁶ Izgledno je da se mletačkoj vojsci priklonio dio bivših podanika ivanovaca, među kojima i pripadnici obitelji Bertonić (Britanico), koji su tijekom mletačke uprave zabilježeni kao vojni službenici i vranski feudatari. U svakom slučaju, aktivna vojna služba u korist Mletačke Republike i uživanje vranskoga feuda omogućili su im rapidan društveno-gospodarski uzlet u Zadru i njegovu distriktu tijekom 15. i 16. stoljeća.²⁷

Problem pri utvrđivanju mogućih poveznica obitelji Bertonić (Britanico) s viteškim redom ivanovaca *ad primum* predstavlja rijetkost njihova spomena u spisima zadarskih bilježnika i objavljenim izvorima iz 14. stoljeća. Jedan od mogućih odgovora na to pitanje leži u činjenici da je u Vrani prije tranzicije vlasti postojala notarska kancelarija u sklopu priorata te su svoje poslove oni mogli sklapati i tamo²⁸ ili u susjednom Šibeniku, gdje su Vranjani zapaženi u notarskim spisima.²⁹ *Ser Ioahannes Bertrunich de Aurana* zabilježen je u spisima zadarskog notara 5. ožujka 1391. godine, sa Stanom, udovom Ivana, nekoć gastalda monahinja samostana sv. Marije u Zadru u svojstvu izvršitelja oporuke Fumice udove težaka Vulčine iz 1390. godine, a u vezi s potraživanjem oporučnoga legata od težaka Nikole Kuzmića.³⁰ U istom kontekstu ponovno je spomenut 1392. godine kao *Iohanes Bertunich de Aurana*,³¹ a u spisima šibenskoga notara Zilija pok. Gulielma de Albanisa upisan je 20. srpnja 1400. godine.³² Neupitno je bio na-

23 Vidi: Luttrell, „Venice and the Knights“, 195-212.

24 *Nota bene* Mrganić, o kojima će još biti riječi, bili su njegovi povjerenici. Usp. Majnarić, „Zaglavaska zadužbina“, 70.

25 U tom svojstvu zabilježen je 1499. godine Francesco de Ponte, a uz njega su zabilježeni kapelan utvrde svećenik Franjo, *vicecomestabile* Antonio da Tarvisio u ime svoga brata Bernardina, *strenuo Siluestro caporal suprascripti ser Bernardini comestabilis*; potom *Dominicus Malorassa*, *Cominus Frossina* i *Georgius Gambera*, kapetani stratiota smještenih u Vrani, koji su imenovali Nikolu Paleologa, kapetana stratiota u Novigradu, svojim zastupnikom u Veneciji. HR-DAZD-31-BZ, kut. 124, b. unica, fasc. I, fol. 21r.

26 Usp. Dobronić, *Templari i ivanovci*, 185-214.

27 Pritom se čini zgodnim citirati osnovne silnice mletačke kasnosrednjovjekovne uprave, koje je Ivan Majnarić sažeo u sljedećim retcima: „U praksi je to često uključivalo i iskorištavanje tinjajućeg sukoba između plemića i pučana na lokalnoj razini, a ponajprije osobnog vezivanja pojedinaca, bez obzira na njihov društveni status, uz mletačke vlasti putem raznih pogodnih potvrda ili nagrada, ili bržim i izravnijim putem, poput orodivanja ili službe“. Majnarić, „Zaglavaska zadužbina“, 66.

28 Dobronić, *Templari i ivanovci*, 156.

29 Kolanović, *Zilio pok. Gulielma*, br. 127, br. 128, br. 131, br. 284.

30 HR-DAZD-31-BZ, kut. 30, b. unica, fasc. I, fol. 26r.

31 HR-DAZD-31-BZ, kut. 15, b. I, fasc. I/3, fol. 73r.

32 *Iohanes Bertunich de Aurana*. Kolanović, *Zilio pok. Gulielma*, br. 149.

stanjen u Vrani za vrijeme vranskog priora Ivana Paližne te očito svjedok, a moguće i sudionik „burnih političkih borbi i smutnji koje su uslijedile nakon smrti Ludovika Anžuvinca i za vladavine njegove kćeri Marije te Paližnine smrti“. ³³ To potvrđuje isprava iz 1403. kojom je hrvatsko-ugarski kralj Ladislav Napuljski potvrdio *discreti viri Iohannis Bertonich habitatori Aurane qui cum magna sanguinis effusione penes dominum fratrem Iohannem de Palisna olim priorem Aurane sacre maiestati prefati domini nostri regis seruiuit* osam ždrijebova zemlje podno Nadina, *que semper fuerunt et pertinent ad Castrum Nouum*, koje mu je dodijelio admiral Alojzije Aldemarisco. ³⁴ Nakon tranzicije vlasti Ivan Bertonić zabilježen je 1411. u svojstvu kupca vinograda u Bubnjanima, ³⁵ nekoć u posjedu Rogovske opatije. Potom su njemu i Ivanu Ocillu 1413. godine, ³⁶ zbog vjerne službe *Serenissimi* u srazu s Ugrima restituirani gubitci žitarica i vina, a nakon što su stradale njihove kuće, životinje i stvari kada su Ugri opsjeli *dictum castrum Aurane*. ³⁷ Shema društveno-političke prilagodljivosti pri izmjenama vladalačke strukture na vranskome području omogućila je pripadnicima obitelji stjecanje naslova vranskih feudatara i posljedično ekonomski probitak.

Mletački izvornici otkrivaju poneku vijest o Vrani i životu unutar utvrde tijekom 15. stoljeća. ³⁸ Uz službu kastelana, u Vrani je postojala služba predstojnika (*superstes*) ³⁹ te trojice konjanika (*caballarius*) zaduženih za dostavu pisama u Zadar. Senat je potomnju službu ustanovio zbog visokih godišnjih prihoda vranskoga feuda, koji su dosežali 600 dukata te je bilo u državnom interesu, a sukladno odredbi iz 1452. godine, čim prije saznati vijesti, osobito o smrti feudatara koji ne bi imao potomstva. Poštanska služba pokrivala je široko područje, a plaća pojedinca iznosila je između 30 i 50 malih libara godišnje *pro quo salario tenetur portare litteras nostras: ac rectorum nostrorum ad partes Hungarie et Bosne et ad alia loca (...) in loci Turchorum*. ⁴⁰ Ujedno je bilo određeno da se čim prije u Vranu uputi 15 topnika *sub uno fido caporali* zbog važnosti utvrde. Senat je pritom naložio obnovu skladišta oružja, crkve i plaćeničkih kuća, a troškove je trebalo podmiriti godišnjim doprinosom distriktualaca *de ratione campanilis, que*

33 Gračanin, „Ivan Paližna“, 238; Budak, „Ivan od Paližne“, 57-70; Dobronić, *Templari i ivanovci*, 172-183.

34 HR-DAZD-388, kut. 1, br. 314, fol. 96r (vidi Prilog 2. radu).

35 HR-DAZD-31-BZ, kut. 40, b. unica, fasc. I, fol. 63r.

36 Usp. Antoljak, „Nekoliko primjera“, 166.

37 Zaključak da su 1413. godine bili „obdareni feudom“ ne odgovara tekstu izvornika. Usp. Anzulović, „Srednjovjekovna sela“, 123-124, 147; *Listine*, VII, 93.

38 Zabilježena je tako gradnja nastambi u Varošu ispred vranske utvrde: (...) *edificium domus de muro in creda ad uoltum, palea copertum more suburbii predicti Aurane, positum in ipso suburbio Aurane*. Vidi: HR-DAZD-31-BZ, kut. 64, b. V, fasc. VI/7, fol. 346r-347r.

39 Godine 1452. tu je službu obavljao Matej Linčić, ali je zbog starosti (*etatem senilem*) na njegovo mjesto tad imenovan vranski stanovnik Mihovil *de Viuiano*. Potonji je u vranskom zakoniku zabilježen kao *iudex burgi castri Aurane*. IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 4, fol. 141v. Usp. Antoljak, „Vransko običajno pravo“, 175.

40 U toj službi zabilježen je u dva navrata Stjepan Kotinović sin Ivana *habitor Aurane* 1460. i 1464. godine. HR-DAZD-388, kut. 2, br. 596, fol. 27r; br. 684, fol. 56r.

anuatim exiguntur, odnosno novcem koji su plaćali za zvonarinu (najčešće o sprovodi-ma, elementarnim nepogodama, upozorenjima na opasnost i sl.).⁴¹ Polovinom 15. stoljeća (1453.) Mlečani su prionuli jačem naoružavanju utvrde te je Senat odredio da se u Vranu pošalje 50 topnika (*ballistarii*) s dvama *probis et fidelibus* kaporalima.⁴² Izgledno je da je s time povezana iskazana namjera krčkih knezova da u neposrednoj blizini Vrane – *pro milliarum quatuor uel quinque* – izgrade utvrdu na što je početkom ožujka 1453. reagirao mletački Senat kako bi zaštitio vransku i novigradsku utvrdu⁴³ te je iste godine poslao u Vranu dodatnih 15 topnika.⁴⁴ U drugoj polovini 15. stoljeća (1470.) Senat je naložio da se Vrana opskrbi prijeko potrebnom municijom,⁴⁵ a kako bi se izbjeglo napuštanje položaja poslano je u Zadar 1000 dukata za plaće zadarske, vranske, novigradske i ninske posade.⁴⁶ U travnju 1470. kraljev kapetan Balász Magyar napao je i vrlo okrutno opljačkao pet sela u vranskome distriktu.⁴⁷ Senat je 1472. razriješio dužnosti zapovjednika Vrane Mattea de Meldulu, kojega su na toj službi zamijenili Antonio Battifero i Andrea de Grecis.⁴⁸ Mletački su plemići, čini se, nerado prihvaćali službu vranskoga kastelana. Godine 1476. zabilježeno je da su petorica plemića odbili službu zbog teškoća oko ubiranja plaće. Izabrani kastelan Toma Donà (*Donado*) nije se htio uputiti u Vranu prije nego što primi zadovoljavajuću subvenciju te mu je Senat, kako bi ga odobrovoljio, odredio iznos od 150 dukata, a ostatak plaće pao je na teret paške komore.⁴⁹ Čini se da je Donà odustao od službe jer je 1481. zabilježena smrt kastelana Petra Parute na čije je mjesto imenovan Nikola Gabriel,⁵⁰ a početkom 1482. imenovan je na tu službu mletački plemić Andrea Coppo, koji je poput kaselana Donà potraživao subvenciju u istom iznosu.⁵¹ Uz to, 1477. godine saznaje se da su zidine vranske utvrde bile u lošem stanju te su zahtijevale hitnu obnovu.⁵² Senat nije bio zadovoljan Zadranima i stanovnicima Vrane, kojima su dani konji i stipendije kakve su imali *alii armigeri Italici* te je 1478. donio odluku da se svi takvi aranžmani smatraju ništavnima te da se ukinu.⁵³ Uz to je Senat donio odluku da se ubuduće plaćenici mogu angažirati isključivo dopuštanjem Velikog vijeća u Veneciji.⁵⁴

41 IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 4, fol. 198v.

42 IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 4, fol. 168v.

43 IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 4, fol. 179v-180r. Riječ je o utvrdi Kličevici izgrađenoj 1454. od strane plemića Kurjakovića, čiji se ostatci do danas nalaze sjeverno od Vrane na udaljenosti od cca 8.5 km.

44 IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 5, fol. 5r.

45 Salihović, *Monumenta varia*, XX.

46 *Isto*, XXXII.

47 *Isto*, XXXIV.

48 *Isto*, C.

49 IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 10, fol. 102r.

50 HR-DAZD-388, kut. 2, br. 965, fol. 138v.

51 IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 11, fol. 129v.

52 *Necessarium est prouidere reparationem murorum oppidi nostri Aurane qui ad ruinam redati sunt*. IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 10, fol. 116r-116v; usp. Salihović, *Monumenta varia*, CXCv, CXCviii.

53 Salihović, *Monumenta varia*, CCXviii.

54 IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 10, fol. 160r.

Krbavski knez Ivan Karlović robio je sela u zadarskome okružju i nanosio im štetu pa je Senat 1478. uputio protest ugarskome kralju te prijetio odmazdom kako bi primjer krbavskoga kneza spriječio buduće pokušaje uznemiravanja ljudi i naselja na mletačkom području.⁵⁵ Mlečani su 1484. godine, zbog sumnjivih namjera Ugara, odredili obnovu i utvrđivanje Vrane i Nina.⁵⁶ Nezadovoljstvo Senata zbog visokih troškova i male koristi od držanja *lanze spezzate* i drugih naoružanih talijanskih jedinica u Zadru, rezultirala je 1485. odredbom o dovođenju sedamdeset stradiota s istoka, od kojih bi polovina držala Novigrad, a druga polovina Vranu. No, taj je prijedlog odbijen pa je konačno odlučeno da se izabere osam kondotjera s ukupnom posadom od dvije stotine ljudi, od kojih je pedeset trebalo braniti Vranu.⁵⁷ Komestabili *ad custodiam castelli Aurane* i oni u obrani Nina negodovali su prema fiskalnoj komori u Zadru 1487. zbog neredovitosti isplate plaća.⁵⁸ Važnost vranske utvrde prema zabilježbi Senata – *fortilitium nostrum Laurane importantissimum Statui nostro* – izražena je u listopadu 1493. godine, neposredno nakon Krbavske bitke – *hoc propritim tempore ob res occurrentes in illis partibus Corbaue illie vicinis*⁵⁹ – kad je određeno da se žurno izgradi cisterna za potrebnu opskrbu utvrde vodom u slučaju ratnoga sukoba.⁶⁰ No, postojala je dihotomija između odredaba Senata i konkretne prakse zadarskih rektora. Zadarski knez Pietro Sagredo postavio je 1500. godine, u jeku mletačko-osmanskog sukoba 1499. – 1503., za vranskoga kastelana svoga sina, starosne dobi između 10 i 12 godina. Senat je promptno reagirao te naredio žurno povlačenje dječaka iz službe i restituciju potrošenog novca u ruke *Cosule Capo de le guarde de quel contado*,⁶¹ a na njegovo je mjesto odredio plemića i providura Giacoma Manolessa do dolaska izabranoga kastelana Michelea Dieda.⁶² Paralelno s time u Vrani i vranskome distriktu i dalje se susretalo domicilno stanovništvo sa strancima,⁶³ kao i u vrijeme viteškog reda ivanovaca. Iz izvješća zadarskih rektora kneza Berkucija Civrana i kapetana Zuanne Maura od 20. prosinca 1524. saznaje se da je vranska utvrda *gia molti anni* bila opremljena s pet velikih topova (*peci cinque de vna bella artelleria*) koje su Mlečani namjeravali povući u zadarsku utvrdu jer su u Vrani navodno bili beskorisni (*inutilita sua*), ali je transport topova predstavljao problem (*incomodo del condurle dal ditto loco al lago, e dal lago a Pochoschiane, et da Pocoschiane alla marina, et poi in barcha de qui*). Nazočnost Osmanlija

55 IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 11, fol. 52v. O tome više kod: Lukšić, „Pogranični prijepori“, 195-226.

56 Salihović, *Monumenta varia*, CCCXXII.

57 *Isto*, CCCXXVII.

58 Usp. HR-DAZD-31-BZ, kut. 76, b. III, fasc. III/6, fol. 16r-16v.

59 O bitci na Krbavskom polju vidi: Kužić, „*Bitka Hrvata*“, 11-63.

60 IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 14, fol. 24r.

61 Riječ je o hrvatskom velikašu morlačkog podrijetla Kožulu Pavlu Štrbcu. O njemu opširno kod: Josipović, *Lepuri kod Benkovca*, 12, bilj. 24.

62 IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 15, fol. 110r.

63 Zanimljiv je slučaj zabilježen 1494. kad je Pavao Badanović bio optužen za ubojstvo iz nehaja Roberta iz Francuske, zadarskog građanina i *datarii molendini Ville Blachiane*, koji je Pavlovom nepažnjom stradao tijekom obnove mlina, zbog čega je potonji bio protjeran s mletačkoga područja. IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 14, fol. 24v.

1524. na vranskome području alarmirala je zadarske rektore te su zbog opasnosti od gubitka dragocjene artiljerije konačno istu povukli iz Vrane u Zadar, a iz zadarske utvrde prebacili u vransku dva topa manjega kalibra (*falconetti*),⁶⁴ čime su bitno umanjene obrambene mogućnosti vranske utvrde. Konačno je Vrana pala u osmanske ruke 1538. godine, a zadarsko zaleđe opustjelo, kako su posvjedočili knez Marco Antonio Diedo i kapetan Michele Salamon 1544. u dopisu Vijeću desetorice – *per causa della ruina del territorio, et nudationi delli villici, et coloni di quello dal tempo della recente guerra*,⁶⁵ što se posljedično odrazilo na prihode zadarske komore i ugrozilo obranu Zadra zbog problema s isplatom plaća vojnicima.⁶⁶

O podrijetlu obitelji Britanico (Bertonić)

O zadarskoj građanskoj obitelji Britanico nema sustavnijih znanstvenih prikaza, ali su izrazito zastupljeni u istraženim arhivskim izvornicima 15. i 16. stoljeća iz fonda zadarskih bilježnika u Državnom arhivu u Zadru. U recentnom radu Danka Zelića autor je upozorio na važnost pripadnika obitelji Bertonić u zadarskom crkvenom kontekstu, uz opasku da je prezime *Britanicus* nastalo latinizacijom, a potom i talijanizacijom (*Britanico*) prezimena Bertonić.⁶⁷ Arhivski izvori potvrđuju obiteljsko podrijetlo iz Bretanje i proces etnosimbioze u okvirima vranskoga priorata. U fondu Dukale i terminacije Državnoga arhiva u Zadru zabilježen je 1458. godine *ser Iohannes fillius Georgii de Bertagna dictus Bertonich*.⁶⁸ Na temelju toga hrvatska inačica prezimena je antroponim povezan s Bretanjom (franc. *Bretagne*; lat. *Britannia*). U prilog tome ide nadijevanje imena *Bertonis* Ivanovu sinu te još jednom članu obitelji u 16. stoljeću.⁶⁹ U spisima iz 16. stoljeća rabile su se hrvatska (*Bertonich*) i talijanska inačica prezimena (*Britanico*), s prevagom potonje.

64 IT-ASVe-CCD, *Dispacci*, pezzo 283, br. 81.

65 IT-ASVe-CCD, *Dispacci*, pezzo 283, br. 124.

66 (...) *questa camera dalla guerra passata in qua, como si per le occupationi della Vrana, et Nadino, como per le ruine, et desolationi del territorio, è ridotta a grandissima miseria, et vi è totalmente exausta dell danaro*. IT-ASVe-CCD, *Dispacci*, pezzo 283, br. 127.

67 Usp Zelić, „Inventarni popisi“, 102, bilj. 20.

68 HR-DAZD-388, kut. 2, br. 546, fol. 12r.

69 Prvi spomen Bertona Bertonića uočen je 1423. godine. HR-DAZD-31-BZ, kut. 33, b. II, fasc. III/9, fol. 365v. Bertonova kći Klara zabilježena je u ženidbenomu sporu oko sklapanja braka s Dominikom Scalcom 1439. godine. HR-DAZD-31-BZ, kut. 48, b. II, fasc. III/3, fol. 1r. Potom je 1446. zabilježena kao *Clara filia quondam ser Bertoni Bertonich de Aurana et relicta quondam magistri Bartoli cimatoris cuius ladre filii naturalis quondam nobilis viri ser Petri de Milano*. HR-DAZD-31-BZ, kut. 52, b. II, fasc. III/8, fol. 384v-385r. Treći Klarin suprug Juraj pok. Jakova *de Cil*, vojni plaćenik u Zadru, zabilježen je 1456. prigodom njezine smrti kada mu je Klarin bratić Pavao Bertonić isplatio novac koji mu je oporučno ostavila. Unatoč činjenici da se tripot udavala, Klara je umrla bez potomstva. Usp. HR-DAZD-31-BZ, kut. 55, b. V, fasc. VII/5, fol. 225v-226r.

Treba uzeti u obzir da su ivanovci bili multinacionalni red unutar kojega su postojale tzv. *linguae* (jezici), organizacija šira od priorata, a već je naglašeno da su francuski vitezovi imali do 1377. monopol na čelništvo Reda,⁷⁰ dok je na području Bretanje dokumentirana široka samostanska mreža ivanovaca.⁷¹ Bertonići su mogli s francuskim ivanovcima pristići u srednjovjekovnu Vranu koja je bila svjedokom europske dimenzije društvenih odnosa na istočnoj obali Jadrana.⁷² Tijekom istraživanja arhivskoga gradiva uočena je znatna nazočnost različitih osoba francuskoga podrijetla u zadarskoj komuni tijekom 15. stoljeća.⁷³ Jednako je zabilježena nazočnost plaćenika iz Bretanje u Vrani u vrijeme mletačke uprave, iako se ne može dovesti u izravnu vezu s rodom Bertonića.

O nazočnosti vojnika s područja Bretanje u Vrani svjedoči spomen Yvesa Bertona (*Iuo Berton de Bertagna stipendarius in castelo Aurane*) iz 1442. godine. Yves Berton sastavio je oporuku tijekom bolesti *jacens in hostaria Nicolai hospitis in Iadra*, koja se nalazila *in confinio portarum beccarie*. U oporuci je spomenuto šaroliko društvo. Za izvršitelje oporuke imenovao je *ser Nicolaum de Ventura mercatorem ciuem Iadre, ser Nicolaum de Francia predictum hospitem in Iadra, et ser Christoforum de Roma caporalem in Aurana*. Nikola iz Francuske, koji je bio povezan s bratovštinom sv. Jakova,⁷⁴ skrbio je o oporučitelju tijekom bolesti te se uporaba termina *hospes* uz njegovo ime može povezati s prižiticima bolničarske službe imanentne ivanovcima.⁷⁵ Svjedok pri sastavljanju Bertonove oporuke bio je Andrea Dabrin *teutonicus*.⁷⁶ Izgledno je da je bila riječ o plaćenicima koji su služili u vranskoj utvrdi.⁷⁷

70 Usp. Dobronić, *Templari i ivanovci*, 119-120.

71 Josserand, „Les Templiers“, 7-33.

72 Primjerice, tako je u notarskim spisima 1355. zabilježen *Petrus Ferantus de Monte Pesulano, servitor prioris Aurane*. Kolanović, Leljak, *Andrija Petrov*, br. 21.

73 U kontekstu rasprave, a u prilog onomastičke analize obiteljskih imena navodi se oporuka Stoje, kćeri pok. hrvatskog plemića Petra Mogorovića, iz 1450. iz koje se saznaje da joj je suprug bio Ciprijan *Guilelmo de Francia*. Potonji je 1456. za izvršitelja oporuke imenovao gvardijana bratovštine sv. Jakova u Zadru. HR-DAZD-31-BZ, kut. 68, b. unica, fasc. IV, br. 17; HR-DAZD-31-BZ, kut. 59, b. VIII, fasc. III, fol. 107r-107v. Usp. HR-DAZD-31-BZ, kut. 104, b. unica, fasc. I/1, fol. 103v-104v.

74 Jelić ga na popisu uprave bratovštine sv. Jakova iz 1457. bilježi kao *Nicolo Francese osto (gostioničar)*. Jelić, „Grgur Mrganić“, 498.

75 *Item voluit satis fieri Nicolao hospiti predicto pro medicinis et expensis pro ipsum sibi factis in dicta eius infirmitate quas medicinas idem ser Nicolaus soluit de suis denariis propriis prout idem testator confessus fuit*. HR-DAZD-31-BZ, kut. 59, b. VIII, fasc. III, fol. 11v-12v. Usp. Dobronić, *Templari i ivanovci*, 117-118.

76 Tim su se terminom označavali i pripadnici viteškoga reda *Ordo Teutonicus* ustanovljenoga 1190. u Akku, u Jeruzalemskom Kraljevstvu. Dvije bitne odlike teutonaca bile su mobilnost i gostoljubivost (lat. *hospitium*). Youmans, „Rituals of Mobility“, 39-66.

77 Usp. Šunjić, *Dalmacija u XV. stoljeću*, 144-161.

Heraldička analiza sačuvanih obiteljskih grbova – poveznica s ivanovcima?

Izgledno je da su pripadnici obitelji Bertonić (Britanico) njegovali reminiscenciju na vranski priorat, odnosno na viteški red ivanovaca tijekom mletačke vladavine u Dalmaciji. Na to upućuje heraldička analiza obiteljskog grba na kući Britanico u Zadru u ul. Ive Prodana 10 (u neposrednoj blizini crkve sv. Šimuna Pravednika). Grb(ove) obitelji Bertonić obradio je Bojan Goja. „Općenito je poznato da je postanak grbova vezan uz ratnike koji su se vratili iz Prvog križarskog rata vođenog od 1096. do 1099. godine.“⁷⁸ Gojine uvodne riječi u raspravu evociraju, između ostalih, i viteški red ivanovaca. Autor nadalje navodi:

Vijeće zadarskih građana, utemeljeno 1596. godine odlukom mletačkih vlasti, nasuprot Plemićkog vijeća, okupljalo je pripadnike imućnoga višeg društvenog sloja (veletrgovce, obogaćene intelektualce i obrtnike, bilježnike, liječnike, ljekarnike). Mnogi od njih imali su svoje grbove kao oznaku povlaštenog društvenog statusa i potvrdu svoga identiteta. Više puta ponovljenim grbom na različitim lokacijama i članovi porodice Britanico isticali su svoju individualnost, društveni značaj i postignuća oblikujući tako vlastiti porodični identitet koji ih je određivao unutar svakodnevnog gradskog okruženja.⁷⁹

Obiteljski grb obilježen je likom *Agnus Dei*: „U gornjem je (dijelu, op. a.) prikazan *Agnus Dei* kako korača udesno. Prednjom desnom uzdignutom nogom drži zastavicu s križem.“ Simbol *Agnus Dei* evocira sv. Ivana Krstitelja na temelju evanđeoskih riječi: „Evo Jaganjca Božjega koji uzima grijeh svijeta“ (Iv 1,29),⁸⁰ a po kojemu je red i nosio ime ivanovci.⁸¹ Diljem Europe zabilježeni su pečati, kameni grbovi i drugi artefakti s prikazom *Agnus Dei*, a koji su označavali prostore nazočnosti viteškoga reda ivanovaca.⁸² Usporedba detalja sa službenog pečata viteškog reda ivanovaca (Sl. 1) s obiteljskim grbom na kući (*domus Britanico*) u Zadru (Sl. 2) ukazuje na vjernu presliku prikaza *Agnus Dei* te se savršeno uklapa u gore izrečenu pretpostavku.

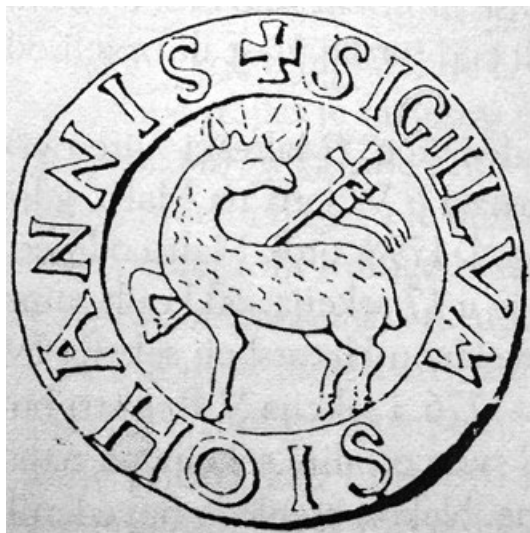
78 Goja, „Grbovi“, 97.

79 Isto, 98.

80 O ikonografiji sv. Ivana Krstitelja vidi: Karpacz, „An Ideal Image“, 121-143.

81 Na Rodosu, suverenom teritoriju hospitalaca (ivanovaca), stajala je crkva sv. Ivana Krstitelja zvana *Collachium*, a u čijoj je unutrašnjosti bila zlatna statua *Agnus Dei*. Zoitou, *Staging Holiness*, 34.

82 Usp. Fingham, *The Order of the Hospital*, Plate 21. Brončani pečat s prikazom *Agnus Dei* pohranjen je u *British Museum* u Londonu, The British Museum.



Sl. 1. Pečat viteškog reda ivanovaca. Izvor: Lelja Dobronić, *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Zagreb 2002., 120.



Sl. 2. Grb obitelji Britanico iznad ulaznih vrata kuće na adresi Ulica Ive Prodana 10 u Zadru.
Foto: Z. Dundović.

S obzirom na to da je u Zadru i njegovu okruženju sačuvano više grbova atribuiranih obitelji Bertonić (Britanico), tri primjerka zaslužuju posebnu pozornost u kontekstu rasprave. Prvi je primjerak obiteljskog grba, uklesan na gredi ugrađenoj iznad nadvratnika na pročelju župne crkve Gospe od Karmela u Turnju, za koji Goja navodi da je „moguće riječ o nanovo iskorištenom elementu portala neke s vremenom

porušene ili temeljito rekonstruirane kuće donesenom najvjerojatnije iz Zadra.⁸³ U ispravi iz svibnja 1478. Franjo Dražmilić, pripadnik hrvatskog plemstva Jamometa,⁸⁴ potvrđuje dugovanje Pavlu Bertoniću u iznosu od 200 zlatnih dukata, koje se dužnik obvezao vratiti do svibnja 1479. godine, a zauzvrat je založio (*ius pignoris*) svoj posjed *Turris ipsius debitoris positam iuxta marinam ad S. Philippum et Jacobum*.⁸⁵ Riječ je o današnjem naselju Turnju kod Sv. Filipa i Jakova, koje je Franjin otac Lovro Dražmilić (Jamomet) kupio, a Franjo prodao Šimunu Marchiju.⁸⁶ Šimunova nevjesta Lucija bila je sestra Ivana Bertonića pok. Guielma iz Vrane.⁸⁷ Valja zapaziti da su svi (su)dionici gore navedenih transakcija bili usko povezani s bratovštinom sv. Jakova. Franjin otac Lovro bio je član uprave (kao i notar Šimun Damiani), Marchi je bio član bratovštine, a Pavao Bertonić izvršitelj oporuke i zet Grgura Mrganića, prvoga na popisu bratovštine i po svemu sudeći njezina ideološkog barda.⁸⁸ On je dao u Zadru izgraditi hospital, crkvu sv. Filipa i Jakova te groblje. Hospital je bio mjesto okupljanja bratovštine sv. Jakova⁸⁹ kojoj je gravitiralo građanstvo i hrvatsko plemstvo unutar zadarske komune. U kontekstu Majnarićeve rasprave o poslovanju hrvatskoga plemstva sa srodnicima na djedovini u zaleđu,⁹⁰ potrebno je naglasiti da se pripadnici obitelji Bertonić u istraženim spisima učestalo pojavljuju pri zemljišnom, kreditnom i drugim vrstama poslovanja hrvatskoga plemstva u aktivnom ili pasivnom svojstvu (uglavnom kao svjedoci).⁹¹ Stoga je upitna Gojina pretpostavka da je grb u Turnju donesen iz Zadra.

Drugi je sačuvani artefakt, koji zaslužuje pozornost u kontekstu rasprave, bunarska kruna koja se čuva u Narodnom muzeju u Zadru s prikazom dvaju istovjetnih grbova obitelji Britanico, „uz dva druga za sada neidentificirana grba“, isklesana na bunarskoj kruni, a za koje Goja navodi da „upućuju na zaključak da je kruna mogla biti zajednička imovina neke udruge“ te da je „mogla pripadati prostorima neke zanatske ili vjerske bratovštine pa grbovi možda predstavljaju upravitelje za čijega je mandata bunarska kruna mogla biti naručena ili izrađena“.⁹² Za potrebe Mrganićeve hospitala sv. Jakova zidaio je Šimun Bilšić pok. Grgura 1452. zdenac.⁹³ Možda je riječ upravo o toj bunarskoj kruni.

83 Goja, „Grbovi“, 99.

84 Usp. Majnarić, *Plemstvo*, 246-249.

85 HR-DAZD-31-BZ, kut. 75, b. II, fasc. II/3, fol. 2r-2v.

86 Usp. Dundović, „Thriller“, 175, bilj. 175.

87 Godine 1475. Lucija, žena Martina Marchija, sina gore spomenutog Šimuna, trgovca iz Zadra imenovala je svojim nasljednikom brata Ivana Bertonića pok. Guielma iz Vrane. HR-DAZD-31-BZ, kut. 65, b. VI, fasc. VII/9, fol. 20v-21r.

88 Usp. Jelić, „Grgur Mrganić“, 498, bilj. 75.

89 Vidi: Novak-Sambrailo, „Matrikula bratovštine“, 5-31.

90 Usp. Majnarić, *Plemstvo*, 170-173.

91 Primjerice, Jakov Bertonić zabilježen je 1489. u svojstvu svjedoka Ivanu Šubiću, a Pavao Bertonić 1493. uzima u najam od plemića Mikoluša Babonića *de Ultramontanea* četiri ždrijeba zemlje u selu Koruplje Malo. HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/A, fol. 45v-46r; HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/H, fol. 41v-42r.

92 Goja, „Grbovi“, 99.

93 Mrganić je u oporuci upravu bolnice prepustio svojoj ženi Stani, a po ženinoj smrti unuci Zabeti i njezinim muškim potomcima, odnosno sinovima Pavla Bertonića. Jelić, „Grgur Mrganić“, 487-490.

Treći sačuvani grb obitelji Britanico s likom *Agnus Dei* na reprezentativnoj bifori nalazio se negdje u predjelu crkve sv. Marije Velike,⁹⁴ a tu je stajala kuća Ivana Bertonića zvanog *Magnus* ili *Grando*, koja je u ispravama naznačena istim pridjevkom – *unam domum magnam positam ladre in confinio Sancti Simeonis* (sv. Marija Velika, op. a.),⁹⁵ s poslovnim prostorima (*apotheca*) koje je redovito iznajmljivao.⁹⁶ Sudeći prema relativno velikom broju sačuvanih grbova obitelji Bertonić (Britanico) u Zadru te njihovom identitetskom poveznicom s grbom viteškog reda ivanovaca skloniji smo pretpostavci da je njihova primjena zapravo preslik obiteljskog djelovanja prema načelima Reda u okvirima dobro umreženog građanskog staleža radi stvaranja ugleda i monopoliziranja vlastitog položaja u društvu imitacijom plemstva ili čak kompeticijom s potonjim.

Bertonići – vranski feudatari

Nakon 1409. mletačke vlasti prionule su formiranju novoga upravno-teritorijalnog ustrojstva na širem zadarskom području. Zadarski distrikt obuhvaćao je područje pod jurisdikcijom zadarskoga kneza, bio je posebno odijeljen i pripadao je zadarskoj komuni. Na području novigradskoga, ljubačkoga i vranskoga distrikta nalazili su se pretežno komorski, odnosno državni posjedi s kojih je Mletačka Republika neizravno ubirala prihode i poreze preko zakupnika ovih posjeda.⁹⁷ Mlečani su feud dodijeljivali na dva načina – jednokratno, bez prava prenošenja na nasljednike feudatara te s pravom prijenosa nasljednicima isključivo po muškoj liniji.⁹⁸ U slučaju da feudatar s pravom naslijeđa ostane bez potomaka, mletački Senat donio je u srpnju 1452. odredbu da se njegov feud *ipso facto*, bez obzira na uvjete, vraća komuni pod čiju jurisdikciju spada, koja je isti trebala dati u daljnji zakup po najboljim uvjetima i cijeni.⁹⁹ Mlečani su ljubomorno čuvali vranski feud što je razvidno iz zapisa od 9. studenoga 1457. godine. Zadarski plemić Marin Soppe prodao je tada plemiću Grguru Detriku komad zemljišta i dva pašnjaka u vranskomu distriktu, što je išlo na štetu vranskoga feuda. Vranski ubirači (*daciarii*) zabranili su plemiću Detriku ubiranje prihoda,¹⁰⁰ što je u konačnici potvrdio i Senat.¹⁰¹

94 Usp. Goja, „Grbovi“, 98-99.

95 HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/N, fol. 4v.

96 HR-DAZD-31-BZ, kut. 106, b. II, fasc. II/B, fol. 5r-5v.

97 Usp. Anzulović, „Srednjovjekovna sela“, 107.

98 Po tom su ključu feud naslijedili muški baštinići Ivana Bertonića. Usp. HR-DAZD-388, kut. 1, br. 206, fol. 72r.

99 IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 4, fol. 54v-55r.

100 Godine 1464. mletačke su vlasti regulirale iznose plaća i poreza u Vrani i vranskomu distriktu. Vidi: HR-DAZD-388, kut. 2, br. 685, fol. 56r-57r.

101 IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 6, fol. 43r.

Ser Ivan Bertonić prvi je put spomenut u svojstvu vranskog feudatara 1425. godine,¹⁰² što potvrđuje objavljeni zadarski katastik Stjepana Antoljaka.¹⁰³ Podatak da je posjedovao ždrijeb zemlje u Pristegu čini se korisnim za raspravu jer iako je vranskom utvrdom upravljao kastelan, u zadarskim je izvornicima 1411. još uvijek bio živ spomen vranskoga priorata.¹⁰⁴ Naznaku Jamometa u ispravi korisno je istaknuti u kontekstu rasprave o odnosima vranskog priorata i hrvatskoga plemstva jer je *Bugius Iamomet* bio jedan od onih koji su Skradinjanina Kodula Spingarolija 1328. uveli u posjed *Mihagram*, a koji mu je darovao prior viteškog reda ivanovaca u Vrani.¹⁰⁵ Bertonići su tijekom 15. stoljeća poslovali s odvjetcima Jamometa (Dražmilić), s kojima su ostvarivali i ženidbene veze u okvirima zadarske komune. Ser Ivan Bertonić otprije je posjedovao zemljište izvan vranskog distrikta o čemu svjedoči isprava od 10. travnja 1416. u opisu granica zemljoposjeda *positam sub Nadino*.¹⁰⁶ U ispravama je 1421. zabilježen Bogdan Stipanić *de Nadino villanus ser Iohannis Berthonich* pri sklapanju ugovora o udruživanju (*societas*) na rok od deset godina s Pavlom Vlatkovićem iz Nadina.¹⁰⁷ Potom je u ispravama zapažen 8. siječnja 1418., kad ga je Petar Rossi iz Venecije, izvršitelj oporuke *quondam egregiis viri ser Iohanni Artusio olim castelani Aurane*¹⁰⁸ imenovao zastupnikom pred zadarskim knezom prigodom potraživanja Jelene, nekoć sluškinje spomenutog kastelana, njezina dijela oporučne ostavštine,¹⁰⁹ te istoga dana, kad se obvezao majstoru drvodjelji Ivanu pok. Blaža Grabovca isplatiti 100 libara malih na ime uvećanja miraza svoje nećakinje Cvite, kćeri Drage udove pok. Damjana Orlandića iz Zadra.¹¹⁰ Iste godine zabilježen je u svojstvu prokuratora skradinskoga biskupa *Petrussanctusa* sa

102 1425. 12. martii. *Franciscus Foscari dei gratia dux Venetiarum etc. Fantino de cha da Pesaro comiti, et Laurentio Donato capitaneo Iadre comendat Iohannem Bertonich de Aurana, et vult, quod sua familia possideat pacifice certas possessiones suas silicet "decem novem sortes territoriorum cum dimidia in locis variis situatas, videlicet Aurana sortes quatuor cum dimidia, in villa Scorobich sortes quatuordecim, et in villa Pristechi unam sortem".* Listine, IX, 2.

103 *Primon Joannes Bertonich tenet et possidet in pertinetiis burgi quatuor sortes cum dimidia terre arratorie et vineate. Item quatuor sortes cum dimidia in villa vocata Scorobich. Item unam sortem terre in villa vocata Bristich, pro quibus tenetur servire dicto castro cum duobus equis.* Antoljak, „Zadarski katastik“, 390-391.

104 Primjerice, 5. studenoga 1411. Hlapac Jamomet *de villa Pristeghe prioratum Aurane* prodao je Jurju Radoslaviću, viliku (*vilanus*) baštinika plemića Antuna Grisogona, magarca sivca (*asinus beretinus*) po cijeni od 12 libara malih. HR-DAZD-31-BZ, kut. 32, b. I, fasc. I/5, fol. 141v.

105 Ladić, „Kasnosrednjovjekovni stanovnici“, 182, bilj. 7.

106 (...) *de sciropo possidet Michael Clapcich, de quirina est blato, de borea possidet ser Iohannes Bertonich et de trauersa est via publica.* Karbić, Katušić, Majnarić, „Registri“, 126.

107 HR-DAZD-31-BZ, kut. 33, b. II, fasc. III/4, fol. 180r. Koncem 14. stoljeća zabilježen je položaj u nadinskome Donjem polju – *sub uineam Stipancich*. Majnarić, *Plemstvo*, 153.

108 Artusio je 1417. imenovao izvršiteljima oporuke Rossija, Bertonića i sluškinju Jelenu, kojoj je, između ostaloga, ostavio 100 zlatnih dukata. Na Rossija je prenio zakup *castri Aurane* u iznosu od 1000 dukata zlatnih godišnje, sa svim pripadajućim pravima i obvezama. Bertoniću je ostavio 25, a njegovoj kćeri Katici Bertonić 10 zlatnih dukata. Crkvi sv. Grgura u Vrani ostavio je isti iznos. Pokopan je u crkvi sv. Frane u Zadru. HR-DAZD-31-BZ, kut. 37, b. VI, fasc. I/7, fol. 164r-165v.

109 HR-DAZD-31-BZ, kut. 33, b. II, fasc. II, fol. 74r-74v.

110 HR-DAZD-31-BZ, kut. 33, b. II, fasc. II, fol. 75r-75v.

zadarskim trgovcem Jurjem Gverčevićem.¹¹¹ Činjenica da su ga za zastupnika odabrali bivši vranski kastelan te skradinski biskup ide u prilog njegovu neupitnom ugledu i širokoj mreži poznanstava. O njegovu društvenomu i gospodarskomu položaju govori oznaka *ser* pored imena, što dodatno potkrepljuju izvori pa se tako Petar stanovnik *in burgo Aurane* 1431. priznaje dužnikom *ser* Ivana Bertonića nastanjenoga u Vrani, a koji je u ispravi označen kao izvršitelj oporuke gore spomenutoga Ivana, *ser Occilli de Aurana*.¹¹² Spomen Ivanova sina Bertonisa iz 1419. te naznaka Grgura Mrganića u svojstvu svjedoka pokazatelj je vrlo rano uspostavljenih kontakata s bogatim zadarskim trgovcem iz roda Virevića.¹¹³ Uz to, u citiranim ispravama Bertonis je naznačen kao *habitor*, a njegov otac *ser Iohannes Berthonich de Aurana* kao *cives et habitator*, odnosno punopravni član zadarske komune u kojoj je posjedovao nekretninu.¹¹⁴ Bertonisova supruga Katarina, čiji je otac Nikola pok. Cvitana tad bio nastanjen u Senju, preminula je u rujnu 1419. godine. Pokopana je u crkvi sv. Mihovila u Zadru *in sepulcro suorum antecessorum*. Oporuka je sastavljena u kući *ser* Ivana Bertonića u Zadru.¹¹⁵ Godine 1420. Jakov pok. *ser* Liparellija, ankonitanskoga trgovca, sklopio je ugovor sa *ser* Ivanom Bertonićem iz Vrane (*ciue et habitatore ladre*) o mirazu njegove kćeri Marice,¹¹⁶ buduće Jakovljeve supruge u iznosu od 300 dukata zlatnih.¹¹⁷ Nakon Maričine smrti 1454. *ser Iacobus quondam Liparelli de Ancona* restituirao je miraz pok. supruge,¹¹⁸ *filie dicti quondam ser Iohannis*, svojim kćerima Magdaleni i Luciji.¹¹⁹

Ivan je iza sebe imao dva braka pri čemu se bretanjska krv pomiješala s onom domicilnog stanovništva, što potvrđuju onomastički zapisi. Bertonić je 1421. oženio Dobricu, kći pok. Marka Sutičića iz Paga, koja mu je u dotu donijela neke zemlje u Banju na otoku Pašmanu.¹²⁰ Njegov zakoniti sin iz prvog braka bio je *Giullius*, što se doznaje iz dvaju dokumenata iz 1431. i 1432. u kojima svećenik Vid, sin i nasljednik *ab intestato*

111 HR-DAZD-31-BZ, kut. 33, b. II, fasc. II, fol. 158v.

112 HR-DAZD-31-BZ, kut. 35, b. IV, fasc. V/3, fol. 64v.

113 Bertonis je u svibnju 1419. godine, uz suglasnost svoga oca, sklopio ugovor o mirazu s Nikolotom pok. Blaža trgovca za svoju buduću suprugu Katarinu, kći Nikole pok. Cvitana iz Zadra. No, ona je ubrzo preminula pa se njegov otac Ivan u listopadu iste godine obvezao vratiti primljeni miraz, što je u konačnici izvršeno u travnju 1420. godine. Iz isprava proizlazi da je Bertonis ili bio maloljetan ili se još uvijek nije emancipirao od svoga oca. HR-DAZD-31-BZ, kut. 33, b. II, fasc. II, fol. 200r-200v, fol. 237r-237v.

114 O načinu stjecanja građanskog prava vidi: Raukar, „Cives“, 139-149.

115 HR-DAZD-31-BZ, kut. 37, b. VI, fasc. I/7, fol. 201v-202r.

116 Marica je bila druga Jakovljeva supruga, a oženio ju je nakon što je 1418. preminula njegova prva supruga Magdalena, kći pok. trgovca Jurja Venturinova. HR-DAZD-31-BZ, kut. 33, b. II, fasc. II, fol. 171r.

117 HR-DAZD-31-BZ, kut. 33, b. II, fasc. III/1, fol. 30r-30v.

118 S obzirom na to da je Jakov Liparelli u oporuci iz 1466. za izvršitelje imenovao svećenika glagoljaša Jurja Zubinu, suprugu Nikolotu i posinka Bartolomeja izgledno je riječ o njegovu trećem braku nakon Maričine smrti. HR-DAZD-31-BZ, kut. 80, b. unica, fasc. I, fol. 8v.

119 HR-DAZD-31-BZ, kut. 47, b. I, fasc. I/16, fol. 11r-12r.

120 HR-DAZD-31-BZ, kut. 33, b. II, fasc. III/1, fol. 168v-169r. Dostupan je precizan opis granica toga zemljišta. HR-DAZD-31, BZ, kut. 34, b. III, fasc. IV/3, fol. 102r-103r.

pok. Dobrice,¹²¹ *olim uxoris ser Iohannis Bertonic de Laurana*, od očuha i njegova sina obročno prima iznos od 720 libara na temelju arbitražne presude.¹²² Bila je riječ o restituciji miraza pok. Dobrice, koji su konačno 1434. svećeniku Vidu podmirili Guielmo i Juraj, sinovi pok. Ivana Bertonića.¹²³ Spomenuta braća zabilježena su iste godine u arhivskim izvorima kada im je dužd dodijelio 19 ždrijebova zemlje *cum dimidio* u Vrani, Skorobiću i Pristegu na temelju njihovih zasluga i zasluga njihova oca *quondam discreti viri Iohannis Bertonic de Aurana*.¹²⁴ Na temelju toga može se zaključiti da su Ivan Bertonić i njegov sin *Giullius* preminuli između 1432. i 1434. godine. Ne treba isključiti mogućnost njihove pogibije uslijed napetosti koje su u to vrijeme vladale između Venecije i Ugarskoga Kraljevstva. Unatoč tomu, iza Ivana je ostalo brojno potomstvo.

Analizirane isprave pokazuju kontinuiranu mobilnost Bertonića na relaciji Vrana – Zadar u prvoj polovini 15. stoljeća. Sudeći prema izvornicima dio obitelji bio je nastanjen u Vrani, a dio u Zadru,¹²⁵ što je bilo uvjetovano feudatarnim obvezama. Demografski pokazatelji o rodu Bertonića na temelju istraženog arhivskog gradiva govore o visokoj razini fertiliteta u obitelji, s većim omjerom muških u odnosu na ženske, ali i o znatnom udjelu izvanbračnih potomaka (*filius naturalis*), koji su redovito spomenuti u istraženim obiteljskim oporukama.¹²⁶ Zabilješka o Ivanovu sinu *ser Guielmu Bertonicu de Aurana*¹²⁷ zabilježenoga u svojstvu svjedoka s Grgurom Mrganićem prigodom arbitražnog procesa između hrvatskog Vlaha Franka Danilovića¹²⁸ i zadarskog krčmara (*tabernarius*) Mladoša iz 1442. godine.¹²⁹ Podatak govori o obiteljskoj poveznici sa žiteljima u dubini hrvatskoga prostora Like, a kako će se dalje vidjeti, i s hrvatskim plemstvom.¹³⁰ Znakovito je pritom da je jedan od arbitražnih sudaca bio Marin Krnarutić koji je nakon smrti gore spomenutoga Ivana Ocilla preuzeo vranski feud.¹³¹ Pavao Bertonić, sin Jurja,¹³² Guielмова brata, oženio je Zabetu, unuku Stane Mrganić udove Gr-

121 HR-DAZD-31-BZ, kut. 35, b. IV, fasc. V/7, fol. 211v.

122 HR-DAZD-31-BZ, kut. 35, b. IV, fasc. V/4, fol. 84r-84v.

123 HR-DAZD-31-BZ, kut. 47, b. I, fasc. I/1, fol. 11r.

124 HR-DAZD-338, kut. 1, br. 152, fol. 55v.

125 Primjerice, *Giullius filius ser Iohannis Bertonic de Aurana habitator ladre* primio je 1434. miraz Katarine kćeri pok. Ivana Družinića. HR-DAZD-31-BZ, kut. 35, b. IV, fasc. V/13, fol. 157v; fasc. V/15, fol. 240r, fol. 242v-243r.

126 O nasljednom pravu nezakonitih potomaka vidi: Kuehn, „A Late Medieval“, 243-273.

127 U ispravi iz 1448. godine, kada je od bivšeg vranskoga kastelana Jakova Dieda pok. Petra iz Venecije primio 15 zlatnih dukata za prodanoga konja, zabilježen je kao *probus vir ser Guielmus quondam Iohannis Bertonic de Aurana*. HR-DAZD-31-BZ, kut. 52, b. II, fasc. IV/5, fol. 210v.

128 U starijoj hrvatskoj historiografiji spomenut je u ispravi od 16. srpnja 1433. kojom glavari hrvatskih Vlaha čine *slobodčinu* imanju crkve sv. Ivana u Lici na gori Velebitu. Mužić, *Vlasi*, 36-37.

129 HR-DAZD-31-BZ, kut. 51, b. I, fasc. II, fol. 18-19.

130 Vidi: Majnarić, *Plemstvo*, 29, 57, 123, 142, 143, 145, 165, 167, 168, 171, 172, 211, 288, 329, 330, 332.

131 Antoljak, „Nekoliko primjera“, 167-168.

132 Zabilježen je u ispravama 1437. kao *Georgius Bertonic de Aurana* kojom prigodom je Ivanu pok. Jurja *caualario di ladra* prodao konja s crnim repom i nogama (*unum suum equum baiium cum cauda et cruris nigris*) po cijeni od 23 zlatna dukata. HR-DAZD-31-BZ, kut. 36, b. V, fasc. VII/4, fol. 120v.

gura te je bio jedan od izvršitelja njezine oporuke,¹³³ a prije toga sa Stanom i zadarskim trgovcem Grgurom Alegretijem i oporuke njezina supruga.¹³⁴ Ne čudi, stoga, važnost obitelji u sklopu građanske bratovštine sv. Jakova iz Galicije u Zadru, čiji je uvaženi član i gvardijan bio upravo spomenuti Grgur, tim više što je Bertonić raspolagao Mrganićevim legatom prema bratovštini te ga se može okarakterizirati kao Mrganićeva povjerenika.¹³⁵ Mrganić je pripadao rodu Virevića, od kojih je 1494. godine Pavlov sin Jakov, o kojem će još biti riječi, uzeo u zakup tri ždrijeba zemlje u selu Veterinići.¹³⁶

Kuće Bertonića u Zadru, njihov zemljoposjed, novčano poslovanje i političke aspiracije

Tijekom 15. i 16. stoljeća Bertonići su posjedovali više nekretnina, ali je izgledno da je kuća u predjelu sv. Stjepana (*domus Britanica*) bila središnja obiteljska nekretnina, stečena akvizicijom u prvoj polovini 15. stoljeća, kad su članovi obitelji istodobno bili nastanjeni u Vrani i u Zadru, što je ovisilo o njihovim vojnim i feudatarnim obvezama u vranskoj utvrđi.¹³⁷ Podređenost Bertonića vranskomu prioru, odnosno viteškomu redu ivanovaca mogući je ključ razumijevanja obiteljskoga djelovanja pod mletačkom upravom. Izgledno je da su Bertonići bili vrsni ratnici. Nakon pridruživanja mletačkim vojnim snagama Ivan Bertonić i njegov sin Juraj sudjelovali su *tempore periculorum* u obrani Vrane, a iskazali su se tijekom mletačke akvizicije Dalmacije zbog čega je Ivanovu sinu Guielmu Bertoniću i njegovu nećaku Ivanu pok. Jurja mletački Senat 1443. dodijelio pravo na uspostavu osnovne jedinice teške konjice koja se nazivala “koplje” (tal. *lancia*; lat. *lancea*), zbog vjerne službe oca i brata.¹³⁸ Dodjela “koplja” bila je povezana s obvezama na dodijeljenom im feudu u Vrani, što je razvidno iz zamolbe Pavla iz Vrane.¹³⁹ No, 1454. zabilježeno je da se protiv Guielma Bertonića vodio proces, zbog

133 Jelić, „Grgur Mrganić“, 496-497 (bilj. 67), 502.

134 Ratko pok. Petra trgovac i zadarski građanin daje 1462. ser Pavlu pok. Jurja Bertonića iz Vrane trgovcu i zadarskom građaninu, izvršitelju oporuke pok. Grgura Mrganića, u ime Mateše Krivošića s Ugljana zemljišta na Ugljanu. HR-DAZD-31-BZ, kut. 57, b. VI, fasc. IX/1, fol. 29v-30v.

135 Primjerice, majstor zlatar Nikola pok. Ivana iz Zadra, *ad presens guardianus scole Sancti Jacobi de Iadra legitime gubernatoris hospitalis quondam ser Gregorii de Mergane*, 1470. godine s prokuratorima potražuje od izvršitelja oporuke pok. Grgura Mrganića Pavla Bertonića isplatu u visini od 100 dukata sukladno oporučnim odredbama. HR-DAZD-31-BZ, kut. 57, b. VI, fasc. X/1, fol. 17r-18r.

136 Usp. Anzulović, „Srednjovjekovna sela i hrvatsko plemstvo“, 69-70.

137 Primjerice, 1450. zabilježen je Guielmov sin *ser Iohannes Bertonich armiger* u Vrani. HR-DAZD-31-BZ, kut. 70, b. I, fasc. I/1, fol. 19v.

138 IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 3, fol. 195r; HR-DAZD-388, kut. 1, br. 281, fol. 88v. *Lancia* je tročlana jedinica koja se sastojala od teško oklopljenoga konjanika, lako naoružanog narednika na konju i paža ili sluge, također na konju. Usp. Righini, “L’esercito di Venezia nel XV secolo”, 13.

139 *Cum alias in 1425 die XVIII Junii concessa fuerint Paulo de Aurana nepoti quondam Florentie, fidelis seruatoris nostri post mortem ipsius Florentie, lancea vna, et nonnullae possessiones et territoria, tam in Laurana, quam in districtu, et Schirobichio, et in villa de Pristeye, per nos concessa predicto Florentie,*

čega mu je bila oduzeta služba. Iz isprave se ne saznaje o čemu je bila riječ, ali je nakon provedene istrage središnjica u Veneciji Guielma proglasila nevinim te ga vratila u službu i u posjed feuda.¹⁴⁰

Braća Guielmo i Juraj pok. Ivana kupili su 12. listopada 1439. od zlatara Petra zvanoga *Ranculinus* nekretninu u predjelu sv. Stjepana u Zadru za 200 zlatnih dukata.¹⁴¹ Istoga dana prodali su zlataru Petru svoju kuću *in confinio Arsanatus* za 104 zlatna dukata.¹⁴² Kuća Bertonića u predjelu sv. Stjepana vodila se 1446. na Guielma Bertonića.¹⁴³ Godine 1465. *prouidus vir Ioannes Berthonich armiger in Aurana filius quondam ser Guielmi Berthonich* u svoje ime i u ime *Marci muti eius fratris* prodao je svojim stričevicima (*eius consubrinis*) Pavlu i Petru Bertoniću *ciuibus, mercatoribus, et habitatoribus Iadre (...)* *suis nominibus ac nominibus aliorum eorum fratrum comorantium secum in fraterna* svoju polovicu kuće u predjelu sv. Stjepana u Zadru (sv. Šimuna Pravednika), na kojoj danas stoji obiteljski grb.¹⁴⁴ Jelena, udova zlatara Jakova Livačića, prodala je 1467. zbog nemogućnosti uzdržavanja svoje djece Šimuna i Donata (*maxima et extrema paupertas*) Pavlu Bertoniću:

totam et integram partem dictos pupillos filios suos tangentem, unius anditus comunis, inter ipsum emptorem ex una parte, et dictos pupillos ex altra, siti Iadre in contrada Sancti Stephani, infra hos ut dixerunt confines, de quirina et siroco est domus dicti emptoris de trauersa est uia publica, et de borea domus ipsorum pupillorum.¹⁴⁵

Pavao i Petar Bertonić *quondam ser Georgii Bertonich feudatarii de Aurana in frater-nam societatem comorantibus* preuzeli su 1474. obvezu uzdržavanja majstora zlatara Jurja pok. Vitka Papričića iz Vrane, koji im je ugovorno donirao svu pokretnu i nepokretnu imovinu nakon svoje smrti.¹⁴⁶ Ivan i Juraj Bertonić pok. Jurja vranskog feudatara prodali su 1475. svojoj braći Pavlu i Petru nastanjenima u Zadru svoj dio kuće u predjelu Sv. Stjepana, kao i trećinu posjeda u Dražanici (uvala Maestrala), koja je pripadala spomenutom zlataru Papričiću.¹⁴⁷ Izgledno je da su braća Ivan i Juraj stano-

proper fidem et optima, ac laudabilia portamenta sua, cum condictione que nobis seruiret cum duobus equis. IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 3, fol. 196r; HR-DAZD-388, kut. 1, br. 221, fol. 75v.

140 HR-DAZD-388, kut. 1, br. 464. fol. 139r.

141 HR-DAZD-31-BZ, kut. 47, b. I, fasc. I/5, fol. 15v.

142 HR-DAZD-31-BZ, kut. 47, b. I, fasc. I/5, fol. 16r.

143 *Actum Iadre in contrada Sancti Stefani ante porta domus ser Guielmi Bertonich de Aurana.* HR-DAZD-31-BZ, kut. 52, b. II, fasc. III/8, fol. 386r.

144 HR-DAZD-31-BZ, kut. 74, b. I, fasc. I/5, fol. 37r-37v.

145 HR-DAZD-31-BZ, kut. 64, b. V, fasc. VI/7, fol. 331v-332v.

146 HR-DAZD-31-BZ, kut. 57, b. VI, fasc. X/5, fol. 111r-111v. Vjerojatno je bila riječ o potomcima iz drugoga braka, jer je Jurjeva supruga Marica sastavila oporuku 1446. godine. HR-DAZD-31-BZ, kut. 59, b. VIII, fasc. III, fol. 88v-89r.

147 HR-DAZD-31-BZ, kut. 57, b. VI, fasc. X/5, fol. 112v-113r.

vali u vranskoj utvrdi kao feudatari,¹⁴⁸ a Petar i Pavao *cives et habitatores Iadre* unutar gradske komune.¹⁴⁹

Upravo su braća Pavao i Petar, sudeći prema izvornicima, bili najaktivniji pripadnici obitelji u smislu zemljišnog i kreditnog poslovanja.¹⁵⁰ Pavao je s Mihovилоm, sinom pok. (Grgura) Alegretija 1463. zakupio na javnoj dražbi tri sela zadarskoga nadbiskupa Maffea Vallaressa: Sukošan, Prljane i Divin,¹⁵¹ a ugovorne obveze redovito su podmirivali sukladno sklopljenom ugovoru.¹⁵² Izgledno je da je Pavao redovito uzimao ta sela u najam jer je u svojstvu arbitra posredovao sa seoskim gastaldom pri utvrđivanju duga jednoga *villicusa ville Diuini* 1495. godine.¹⁵³ Pavao je zabilježen 1493. sa zadarskim arhidakonom Stjepanom Corteseom i trgovcem Antunom Venturinovim u svojstvu zakupnika svih posjeda benediktinske opatije sv. Kuzme i Damjana.¹⁵⁴ O Pavlovu bogatstvu, ugledu, društveno-gospodarskoj inteligenciji i interakciji govori činjenica da je, unatoč pripadnosti građanskom staležu, a nakon smrti prve supruge Zabete, oženio šibensku plemkinju Frančeskinu Didomerić.¹⁵⁵ Posljednji uočeni spomen Pavla Bertonića zabilježen je 1499. kad je od težaka Antuna Marinovića otkupio dva gonjaja vinograda s maslinikom na svome zemljištu ispred grada na položaju *Bondolischina*.¹⁵⁶ Pavao je najizglednije preminuo oko 1499. godine, a upravljanje obiteljskim gospodarstvom prenio je na sina Jakova. Godine 1495. u svojstvu izvršitelja oporuke pok. Ivana Pasinija, s njegovom suprugom Lucijom i Pasinom Pasinijem te u ime odsutnog Ivana Bertonića pok. Jurja, četvrtog izvršitelja oporuke, ugovorio je udruživanje (*societas*) sa sinom Jakovom Bertonićem o upravljanju dobrima oporučitelja.¹⁵⁷

Potonji je 1497. zabilježen u spisima prigodom otkupa šestine ždrijeba *posite in villa Opatice Selo districtus None* od zadarskog građanina *ser* Nikole Šumkovića *dictus de Miglianich* i njegova brata Pavla,¹⁵⁸ te se po svemu sudeći emancipirao od oca jer je iste godine zabilježen u svojstvu prokuratora šibenskog plemića *ser* Luke Juranića na sudu zadarskoga kneza.¹⁵⁹ Godine 1498. preuzeo je vrt plemića Ivana Matafara u Varošu

148 Juraj Bertonić pok. Jurja sastavio je oporuku 1516. u kući svoje braće. HR-DAZD-31-BZ, kut. 102, b. VI, br. 15, fol. 29r.

149 HR-DAZD-31-BZ, kut. 94, b. II, fasc. unica, br. 13. Iako je bila riječ o vrlo aktivnoj trgovačkoj obitelji s učestalim spomenima u ispravama, začudo su prošli „ispod radara“ u opsežnom radu o početcima pojave profesije *mercator* u Zadru. Usp. Fabijanec, „Pojava profesije *mercator*“, 83-125.

150 Godine 1448. Antun pok. majstora Ivana Jurilića iz Zadra priznaje dug prema Vielmu (*Guielmo*) Bertoniću *feudatario in burgo Aurane*. HR-DAZD-31-BZ, kut. 50, b. unica, fasc. I, fol. 57v.

151 HR-DAZD-31-BZ, kut. 57, b. VI, fasc. IX/3, fol. 29v-30v.

152 HR-DAZD-31-BZ, kut. 57, b. VI, fasc. IX/4, fol. 86v-87r.

153 HR-DAZD-31-BZ, kut. 104, b. unica, fasc. I/1, fol. 104v.

154 HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/J, fol. 26r-29r.

155 HR-DAZD-31-BZ, kut. 70, b. I, fasc. I/4, fol. 15r.

156 HR-DAZD-31-BZ, kut. 106, b. II, fasc. II/F, fol. 77v-78r.

157 HR-DAZD-31-BZ, kut. 106, b. II, fasc. II/2, fol. 47v-48v.

158 HR-DAZD-31-BZ, kut. 124, b. unica, fasc. I, fol. 9r-9v.

159 HR-DAZD-31-BZ, kut. 124, b. unica, fasc. I, fol. 9v-10r.

ispred grada *ala porta maistra del dito borgo*.¹⁶⁰ *Prudens vir ciuis Jadrensis ser Jacobus filius quondam ser Pauli Bertonic* 1502. u svoje je ime i u ime svoje braće imenovao šibenskog plemića Franju Ciprijanića zastupnikom prigodom izvršenja oporuke pok. *ser* Marka Didomerića iz Šibenika u svezi potraživanja dijela miraza pok. Frančesquine Didomerić, Markove sestre, a Jakovljeve majke, te nekih potraživanja legata od šibenskog plemića Baptiste Zavorovića i naplate dugovanja od *personis utriusque sexus in comitate Sibinicensis seu diocesi sibi suis fratribus debitam*.¹⁶¹ Građani i pučani u Zadru imenovali su 21. svibnja 1503. Jakova Bertonića izaslanikom sa zadaćom da u Veneciji od mletačke vlade potražuje pravo na izvoz poljoprivrednih proizvoda izvan države i uvoz željeza, čelika i drva iz Rijeke i Senja.¹⁶² Godine 1507. plemić Juroš pok. Petra Hrvatinića iz Like u sporu sa *ser* Ivanom Šegotićem iz Krneze oko posjeda u *Villa Xubichieua Sello diocesis Nonensis* imenuje svojim zastupnikom *ser* Jakova Bertonića pok. Pavla, građanina i trgovca u Zadru.¹⁶³ Uzme li se u obzir da je Šegotić nastojao ući u ninsko plemićko vijeće, što mu nije uspijevalo jer je bio ugarski feudatar, kako je zabilježeno 1515. godine,¹⁶⁴ te gornju opasku o Bertoniću, neminovno je obitelj imala doticaja i s politikom.

Kad su Mlečani 1509. nastojali privoljeti krbavskog kneza i kasnijega hrvatskog bana Ivana Karlovića te Andriju Bota od Bajne da preuzmu obranu Dalmacije,¹⁶⁵ napose zadarskog okružja, od Osmanlija, Morlaka i martoloza,¹⁶⁶ glavni pregovarač s krbavskim knezom u ime generalnoga providura Giovannija Dieda bio je Jakov Bertonić sin pok. Pavla (!).¹⁶⁷ Izbor Bertonića u svojstvu pregovarača s krbavskim knezom zasigurno

160 Polovina vrta bila je unutar, a polovina izvan Varoša. HR-DAZD-31-BZ, kut. 106, b. II, fasc. II/E, fol. 51v-52v.

161 HR-DAZD-31-BZ, kut. 104, b. unica, fasc. I/1, fol. 152v.

162 Novak-Sambrailo, „Plemići, građani i pučani“, 174.

163 HR-DAZD-31-BZ, kut. 104, b. unica, fasc. I/1, fol. 246r-246v. Naznaka prezimena Hrvatinić mogla bi upućivati na prijašnje veze ostvarene u Vrani jer je još 1403. u Zadru zabilježen kao stanovnik Dapiko Hrvatinić (*Dapicho Creutatinich de Aurana*), koji je od priora hospitala sv. Ivana *ante ecclesiam Sancti Dimitri* uzeo u najam maslinik i tri gonjaja zemljišta u vlasništvu hospitala *positam in confinio Sancte Dominice*. HR-DAZD-31-BZ, kut. 13, b. I, fasc. II/1, fol. 44r.

164 *Atrouarse habitar nel contado di Nona uno Zuane Segotich per origine Vngaro e feudatario del Vngaro: qual za molti anni tenta entrare nel consiglio de quel loco, e sendo dui volte terminato per alcuni rectori sono sta deli el possa entrar, mai ha possuto conseguir suo intento perho che quando se appellato el consiglio qui a Zara al conte suo auditor in ciuilibus e criminalibus sempre sono sta tagliate e annullate le sententie hac pro causa in suo fauor sententiate. Il che anchora io conte ho fato, non tanto, per che me è parso per iustitia non die entrar, quanto che conferita sia nui questa cosa hauemo discorso e iudicato che non posia esser senza periculo permettere che uno extraneo feudatario de alieno dominio intenda quel se trata neli consegli, e tanto piu che ha 4 fioli, quali continuamente praticano nele parte de Vngaria*. IT-ASVe-CCD, *Dispacci*, pezzo 283, br. 42.

165 Mletački Senat donio je tu odluku 2. veljače 1509. godine. Krbavski knez bio je u službi Venecije do 23. travnja 1513., kad mu je ugovor produljen na još dvije godine. IT-ASVe-SDS, *Registri*, reg. 41, fol. 154r-154v; IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 18, fol. 18v.

166 Isprava je sastavljena u franjevačkom samostanu sv. Katarine u Novigradu 27. veljače 1509. godine. IT-ASVe-CC, *Registri*, reg. 19, fol. 135r-135v. Vidi: Anzulović, „Crkva sv. Kate“, 143-171.

167 *Dapoi scripte le ultime mie circa il ritorno del fidelissimo (...) ser Jacomo Bertonic dal magnifico conte Zuane de Corbauia*. IT-ASVe-CC, *Registri*, reg. 19, fol. 135v-136v. Usp. Raukar et al., *Zadar pod mletačkom upravom*, 202-206.

nije bio puka slučajnost. To potvrđuju spisi Vijeća desetorice u Veneciji u kojima je 1510. zabilježen kao doušnik mletačkih predstavnika vlasti u Zadru te je u kontaktima s knezom Jurjom Benkovićem donosio vijesti o kretanjima uskoka i osmanskih podanika, kao i o potezima krbavskog kneza Ivana Karlovića.¹⁶⁸ Izvornici opetovano potvrđuju veze obitelji Bertonić s hrvatskim plemstvom te neupitan politički angažman Jakova Bertonića u korist Mletačke Republike. Spomenut je 1521. u svojstvu izvršitelja oporuke svećenika Ivana Crnića (*Zernich*), župnika župe Zablacé u vranskome distriktu.¹⁶⁹ Vijest o Jakovu Bertoniću (Britanico) zabilježena je 1528. kad se nalazio u Šibeniku, a u svezi zakupa trgovine mesom (*beccaria*) u Veneciji.¹⁷⁰ Izvori zasad ne dopuštaju daljnje interpretacije političke aktivnosti pripadnika obitelji Bertonića, ali se samo od sebe nameće pitanje je li ona započela s Jakovom Bertonićem ili ima du(b)lju povijest? Izgledno je da je njegov politički angažman u službi Mletačke Republike pogodio gospodarskom uzletu koji je nadilazio granice zadarske komune i mletačke provincije Dalmacije pa nije pretendenciozno zaključiti da su apetiti obitelji Bertonić bili daleko veći od očekivanih za pripadnike građanskoga staleža. Jakov i njegov rođak Jeronim Bertonić prodali su 1538. Mihovilu *dela Vrana* kuću u lošem stanju (*distructa et male condicionata*) *in confinio Arsenatus* u Zadru za 35 zlatnih dukata.¹⁷¹ Jakov je sljedeće godine uzeo u zakup od picokare Katarine *Spliccha* trećinu vodene mlinice *ad Flumariam, in loco vocato Chanali, extra ciuitatem Iadrę*.¹⁷² Bertonićima nije bila strana ni trgovina ljudima pa je tako 9. siječnja 1541. *Radatus dela Vrana* prodao Jeronimu Bertoniću *unum suum captiuum siue schlauum turchum anorum XIII in circa vocatum Chassan* za 20 zlatnih škuda, a *Pelegrinus de Marco quondam strenui domini Marci de Marco* prodao mu je istoga dana jednoga osmanskog roba od osam godina po imenu Demir za 12 dukata.¹⁷³ Godine 1556. zabilježen je zemljoposjed Bertonića u Lukoranu na otoku Ugljanu.¹⁷⁴

168 *Similiter heri per via de ser Jacobo Bertonich cittadino de qui, che era sta mandato ad dimandar, che subito andasse a Laurana, et ritorno de qui questa notte a bore 6. intendesemo come el conte Zozri Benconich, come persona afflictionata a lo Serenità Vostra haueua mandato ad darne aduiso secretissimo per mezzo de un Lancilago Rucich pheudatario, chel conte Zuane haueua tratado in Novigradi, et se douesse proueder, et come speraua de dechiarirne da chi era sta praticato ditto tratado, et chi gli intraueniua, per modo, che non indusse gran suspisione, et immediate, non obstante la preuision per noi per auanzi fare uniuersalmente gli spazzassimo qualche presidio, secondo le forze nostre.* IT-ASVe-CCD, *Dispacci*, pezzo 283, br. 25.

169 Godine 1521. zabilježni su kao izvršitelji oporuke spomenutoga svećenika Jakov Bertonić i Franjo *de Florentia de Aurana, suos carissimos amicos*. Za svoj pokop odredio je crkvu sv. Frane u Zadru, a izvršitelje obvezao da sva njegova dobra prodaju i novac ulože *in fabricam ecclesie Sancti Francisci de Iadra*, koju je imenovao svojim univerzalnim baštinikom. Isprava je korisna za proučavanje stanovništva Vrane jer je svećenik nabrojio desetak osoba, a spomenut je i tadašnji vranski župnik Marko. Crkvi u Škorobiću poklonio je jedan svoj misal. HR-DAZD-31-BZ, kut. 110, b. II, fasc. II/H, fol. 51r.

170 Stipišić, „Regesta“, II, 285.

171 HR-DAZD-31-BZ, kut. 141, b. I, fasc. I/F, fol. 48v.

172 HR-DAZD-31-BZ, kut. 141, b. I, fasc. I/G, fol. 32r.

173 HR-DAZD-31-BZ, kut. 141, b. I, fasc. I/G, fol. 41r-42r.

174 HR-DAZD-31-BZ, kut. 152, b. II, fasc. IV/1, fol. 3r-3v.

Bertonići, Lučka županija i hrvatsko plemstvo

Braća Pavao i Petar Bertonić marljivo su radili na okrupnjivanju obiteljskog zemljoposjeda podno Nadina, na tragu spomenute prakse njihovih predaka. Sudeći prema istraženim izvorima Bertonići su zemlje uglavnom preuzimali od hrvatskoga plemstva, napose onoga iz roda Kačića, čija je gospodarska moć oslabila uslijed društveno-političkih gibanja potkraj 14. i početkom 15. stoljeća.¹⁷⁵ Nužno je naglasiti, kako navodi Ivan Majnarić, da je zemljoposjed Kačića bio položen podno Nadina, na jednom od najplodnijih područja u Lučkoj županiji. Posjedi nisu činili jedinstvenu cjelinu, nego su bili rascjepkani u česticama.¹⁷⁶ Čini se da su to stanje Bertonići namjeravali promijeniti te paralelno vranskome feudu, koji im je dodijelila država uz određene obveze, stvarati vlastiti obiteljski zemljoposjed u Nadinu. Primjerice, 1466. Franjo Kačić *de rure Nadini* prodao je Petru Bertoniću dva komada zemljišta u Nadinu.¹⁷⁷ Dvije činjenice iz spomenutog kupoprodajnog ugovora privlače pozornost: prva, kupljena zemljišta graniče s postojećim Bertonićevima te upućuju na ciljano okrupnjivanje posjeda podno Nadina; druga, uporaba sintagme *de genere* u opisu Bertonićevih posjeda.¹⁷⁸ Franko Mihalić iz Nadina 1467. Pavlovu bratu Petru Bertoniću predaje zemljišta u Nadinu zbog nemogućnosti plaćanja ugovornih obveza.¹⁷⁹ Petar Bertonić preuzeo je 1468. posjede hrvatskog plemića Šimuna Kačića pok. Grgura iz Nadina,¹⁸⁰ koji su se, prema ugovoru iz 1470. godine, nalazili na položaju *Misečanichia*.¹⁸¹ U tom položaju prepoznaje se posjed svećenika Andrije Misečanića, čija je gospodarska aktivnost na nadinskome području dobro poznata.¹⁸² Godine 1468. prodao je zadarski trgovac Ivan Budačić Petru Bertoniću dva ždrijeba i 10 gonjaja zemlje u Nadinu i okolici.¹⁸³ Na posjedima u Nadinu

175 Majnarić je zaključio da poslovanje Ivana Jurmanića s rodom Kačića potvrđuje izglednost njihova srodstva. Analogno tomu, poslovanje Bertonića s Kačićima, prema našem mišljenju, treba sagledati kroz prizmu njihovih (zasad) nepoznatih odnosa u vrijeme prisutnosti viteškoga reda ivanovaca u Vrani. Usp. Majnarić, *Plemstvo*, 142.

176 Majnarić, *Plemstvo*, 151, pretendenciozno 157.

177 (...) *infra hos ut dixerunt confines videlicet prime petie tere in loco vocato Prichnize unius gognalis, de trauersa Simon Chacich de siroco mons de quirina et borea ili de genere Berthonich, secunde petie tere gognalium duorum cum dimidio uel in circa in loco vocato Gaich, de siroco dicti Berthonich de trauersa dictus Simon Chacich de borea gaius et de quirina dictus venditor*. HR-DAZD-31-BZ, kut. 74, b. I, fasc. I/5, fol. 44r.

178 S obzirom na to da se sintagma *de genere* uglavnom rabila za oznaku hrvatskog plemstva, što Bertonići nisu bili, može se ta uporaba protumačiti ugledom koju je obitelj već tad stekla u krugu zadarske komune ili jednostavno kao oznaka roda na temelju krvnog srodstva. Usp. Majnarić, *Plemstvo*, 51, 163. O terminu *genus* vidi: Karbić, „Hrvatski plemićki rod“, 83.

179 HR-DAZD-31-BZ, kut. 57, b. VI, fasc. IX/6, fol. 61v-63r.

180 (...) *omnes suas possessiones et terena sua sita in Nadino et in pertinentiis suis*. HR-DAZD-31-BZ, kut. 57, b. VI, fasc. IX/6, fol. 81v-82r.

181 HR-DAZD-31-BZ, kut. 57, b. VI, fasc. X/1, fol. 15r-16v (XV-XVI).

182 Usp. Majnarić, *Plemstvo*, 156.

183 (...) *duas suas totas et integras sortes et gonalia decem tere aratorie et laboratiue, positas in villa Nadini, et in pertinentiis illius teritorii Iadre de pluribus et diuersis petiis ac clappis, et que sunt in dicte pluribus*

Bertonići su sa svojim rođakom trgovcem Mihovilom Perlicom bili udruženi (*socii*),¹⁸⁴ u kojem su svojstvu zabilježeni Pavao Bertonić i spomenuti trgovac 1468. godine.¹⁸⁵ Godine 1474. Juraj i Petar braća i sinovi pok. Dujma Ratkovića *de vila Clochichigna* u svoje ime i u ime braće Tome, Nikole i Bartula prodaju Pavlu Bertoniću *de Aurane mercatori et ciui Iadre* vinograd na zemljištu benediktinske opatije sv. Krševana u istome selu (Kokićani), u neposrednoj blizini Nadina, uz suglasnost opata.¹⁸⁶ Intencija Bertonića pri okrupljivanju zemljišta ogleda se u zaključku Ivana Majnarića da je „upravo imućnost u zaleđu omogućila odlične startne pozicije za razgranatu djelatnost pojedinih pripadnika u Zadru, a potom i njihovo ubrajanje u najimućnije Zadrane“.¹⁸⁷

Paralelno s okrupnjivanjem obiteljskog zemljoposjeda Bertonići su bili izrazito aktivni u zakupu desetina na javnim dražbama. Pavao Bertonić je 1470. godine zakupio desetine sela na zadarskom teritoriju koja su pripadala Skradinskoj biskupiji na pet godina po cijeni od 37 zlatnih dukata godišnje.¹⁸⁸ No, 1473. pretrpio je štetu¹⁸⁹ pa je sukladno ugovornim kapitulima vratio desetine zadarskom arhiđakonu Franji Damjanovu, pravnome zastupniku Fantina de Valle *in curia Romana residentis comendatarii perpetui episcopatus Scardonensis*.¹⁹⁰ Iste godine Šimun pok. Domula Spingarolića iz Poškaljine priznaje dug Ivanu Bertoniću pok. Vielma (Guillermo) *feudatario de Aurana* u iznosu od 46 zlatnih dukata od ukupno 100 dukata dugovanja.¹⁹¹ Spingaroli je, umjesto novca, Bertoniću ustupio zarobljenika s osmanskog područja, koji je konačno bio prodan Jurju Miličiću iz Čerinaca. Na margini je zabilježeno da se u pitanje dugovanja 1475. uključio

petiis ac clappis non possunt comode confinari. Ideo dicte totius ville sunt confines videlicet de trauersa partim villa Graboszane et partim villa Draginichi, de siroco partim villa Veterinichi, et partim villa Gusan, de quirina villa Jelsane, et de borea villa Clochichina partim et partim villa Bistrouina. HR-DAZD-31-BZ, kut. 74, b. I, fasc. I/8, fol. 18r.

184 Perlica je sastavio oporuku 3. listopada 1489., a jedan od izvršitelja bio je *probus vir Ioannes Magnus Berthonich feudatarius de Aurana eius generis ciues et habitator Iadre*. Svjedoci su bili Šimun Marchi i Franjo Dražmilić. Oporuka je otvorena 21. veljače 1490. godine. Univerzalnim baštinicima imenovao je svoje zakonite sinove: zadarskog kanonika Franju, Grgura, Šimuna, klerika Jeronima, Petra i Donata. Donat Perlica zabilježen je u mletačkim izvornicima kao *strenuo* 1503. kad je angažiran s tri konja u obrani zadarskoga zaleđa sa *strenuo* Tomom Naležićem s dva konja te Tomom Berčićem, Petrom Kukovićem, Ivanom Križićem i Bartolom Kužićem s po jednim konjem. HR-DAZD-31-BZ, kut. 77, b. IV, fasc. I, br. 31; IT-ASVe-SDM, *Registri*, reg. 16, fol. 17v-18r.

185 HR-DAZD-31-BZ, kut. 74, b. I, fasc. I/8, fol. 40r.

186 HR-DAZD-31-BZ, kut. 57, b. VI, fasc. X/4, fol. 53r-53v (LIII).

187 Majnarić, *Plemstvo*, 162.

188 Godine 1537., neposredno pred pad Nadina u osmanske ruke, zakupio je nadinski župnik Mihovil Vitorić od Ivana Rose, krčkog biskupa i administratora Skradinske biskupije sljedeće desetine: Nadin, Veterinichi, Jelšane, Lišane i Kokićane. HR-DAZD-31-BZ, kut. 141, b. I, fasc. I/F, fol. 29r-29v.

189 (...) *passus fuerit maximum damnum et iacturam prope impiorum Turcorum incursionem ac depredationem quondam Tarpauli tunc Bani Crouatie, factus hoc in territorio et iurisdictione Jadrensis. In abducendo personas, atquam animalia grossa et minuta, et in comburendo rura huius territorii Iadre.* HR-DAZD-31-BZ, kut. 74, b. I, fasc. I/10, fol. 23r-23v. Usp. Juran, „Migracije“, 38-39. Tar Paval, spomenut u ispravi nije bio ban, nego viceban. Usp. Fodor, *Magyarország*, 102.

190 HR-DAZD-31-BZ, kut. 74, b. I, fasc. I/10, fol. 24r.

191 HR-DAZD-31-BZ, kut. 57, b. VI, fasc. X/4, fol. 55r-55v.

ser Pavao Bertonic u ime *ser Iohannis quondam ser Vielmi Bertonic patruelis sui*.¹⁹² Isprava iz 1474. pokazuje ekonomsku snagu građanskoga staleža, pa tako i obitelji Bertonić, a koju obilježava međusobno udruživanje (*societas*) i akumulacija kapitala radi daljnjih ulaganja.¹⁹³ Grgur pok. Petra Venture, Šimun Nassi i braća pok. Nikole, Pavao Bertonić u svoje ime i ime *sociorum eis* te Grgur Longin (redom trgovci) uzeli su tad u petogodišnji zakup Vranu sa svim pripadajućim joj selima i posjedima *inter se diuidere in duas partes*.¹⁹⁴ Nije za odbaciti vijest koju je obznanio Tomislav Raukar da je 1477. jedan napuljski trgovac unajmio zadarski brod, vlasništvo obitelji Fanfogna, Pavla Bertonića i Ante Venturina, kojim je upravljao Zadrani Grgur Jurilić, da mu preveze različitu robu u Palermo,¹⁹⁵ što dodatno potvrđuje ekonomsku širinu i snagu obitelji Bertonić.¹⁹⁶ Osim toga, o ugledu Bertonića unutar vranske utvrde svjedoče zapisi o arbitražama koje su u Zadru vodili za stanovnike Vrane,¹⁹⁷ a jednako su zastupali pripadnike (i pripadnice) zadarskih trgovačkih obitelji.¹⁹⁸ Kroz cijelo 15. stoljeće paralelno se prati živa gospodarska aktivnost zadarskih i vranskih ogranaka obitelji. Uz obvezu obrane vranske utvrde obitelj je nastojala širiti posjede analogno zabilježenoj praksi ivanovaca. Ugovori ponešto otkrivaju o obiteljskim društvenim poveznicama i ženidbenim vezama.

192 (...) *unum Turchum pro eum captum circa festa natalia de 1472 in confinibus Aurane quem Turchum alias dictus ser Iohannes Bertonic vendiderat Gerogio Milicich de Cerinci*. HR-DAZD-31-BZ, kut. 57, b. VI, fasc. X/4, fol. 58r.

193 Usp. Raukar, *Zadar u XV. stoljeću*, 265-274.

194 *Cum sit quod ser Gregorius condam ser Petri de Vinturino mercator et ciuis Iadre pro vna parte, ser Simon et Franciscus condam ser Nicolai de Nasis pro secunda parte, ser Paulus Bertonic mercator et ciuis Iadre nomine suo et sociorum eius pro tertia parte et ser Gregorius Longino mercator et ciuis Iadre pro reliqua quarta parte conduxerint magnificis dominis rectoribus Iadre pro annis quinque infrascriptos incantus – et primo incantum Aurane, videlicet burgum cum molendinis suis positus in burgo et foris ante burgum, vilam Schorobich, vilam Colarine et Ritibchiane et aliis pertinentiis dicti burgi iuxta solitum pro libris quatuor millia noningentis paruorum in anno; item incantum Blachiane cum vila Stabang et vila Boische et aliis pertinentiis suis iuxta solitum pro libris duabus millibus paruorum in anno; item molendina existentia in vila Blachiane pro libris quingentis paruorum in anno; item duo alia molendina, quorum vnum est bona in ordine et macinare potest, aliud est destructum et non est aliud in loco et posta molendini existentia in confinio oliuarum Aurane pro libris trecentis paruorum in anno – ut hoc omnia in catastico communis apparere dixerunt, nunc uero dicti omnes socii (...) deliberauerint dictos omnes incantus inter se diuidere in duas infrascriptas partes*. HR-DAZD-31-BZ, kut. 57, b. VI, fasc. X/5, fol. 110v-111r. O zakupima posjeda u vranskom distriktu vidi: Juran, „Migracije“, 36-38.

195 Raukar, *Zadar u XV. stoljeću*, 257, bilj. 35.

196 Izgledno je da se obitelj i kasnije bavila brodarstvom. Godine 1510. *in domo habitationis heredum quondam ser Pauli Berthonich* sastavila je oporuku Klara udova Mateja Rosse *nauiularii* te je izvršiteljem oporuke i univerzalnim baštinikom imenovala zadarskog kanonika Donata Bertonića. HR-DAZD-31-BZ, kut. 104, b. unica, fasc. III, fol. 27r-27v.

197 Primjerice, 1484. *Radoe de Fiorenzo habitator Aurane tamenque Iudex Arbitrator, communis amicus et amicabile compositor et etiam diuisor* bio je zbog bolesti spriječen sudjelovati u arbitraži između Mateja, *ad presens iudice Aurane*, Bartola i odsutnog Šimuna, braće i sinova pok. Pavla Bolića iz Vrane te su spomenuta braća u trgovini Mihovila Perlice u Zadru pred arbitrima Ivanom Bertonićem pok. Jurja *feudatarium Aurane* i Grgurom Slavojevićem razriješila svoje poslove. HR-DAZD-31-BZ, kut. 59, b. VIII, fasc. XII, fol. 72v-73r.

198 Stipišić, „Regesta“ I, 318.

Ivan iz Firenze *feudatario in Aurana* predao je 1476. *strenuo viro, et nobili Iadrensis ser Tetrico Detricho prouisionato Sancti Marci* mlinove za žito u selima Blačane i Stabanj, koje je dijelio s *probo viro Ioanne Bertonich Magno feudatario, et stipendario in Aurana*. Detriku su pripali mlinovi u Blačanima, a Bertoniću oni u Stabnju.¹⁹⁹ Guielmov sin Ivan bio je do svoje smrti u ispravama okrunjen pridjevkom *Magnus* ili *Grandis*.²⁰⁰ Sestre su mu bile Julijana, žena *strenuo* Jakova iz Verone, kaporala i stanovnika Vrane, Anica udova Jurja Verone,²⁰¹ te Katarina udova Benedikta *de Firmo*.²⁰² Uz Pavla Bertonića, svoga stričevića,²⁰³ bio je jedan od aktivnijih članova obitelji u zemljišnom poslovanju, a uzajamno su se novčano potpomagali.²⁰⁴ Ivan Bertonić *Magnus* kupio je 1488. godine od ninskoga plemića i viteza Nikole Pritičevića trećinu ždrijeba zemlje u Nadinu.²⁰⁵ Potom je 1489. od plemića Franje Bartulačića kupio zemljišta na položajima Stubalj i Koprallj, u neposrednoj blizini grada.²⁰⁶ Kao vranski feudatar često se spominje u bilježničkim ispravama.²⁰⁷ O obimu i načinu njegova poslovanja te širenju posjeda zorno svjedoče isprave iz 1492. godine.²⁰⁸ Ivan Bertonić *Magnus* aktivno je poslovao tijekom 1495.,²⁰⁹ neposredno pred sastavljanje oporuke i smrti koja je ubrzo uslijedila.

U oporuci od 24. srpnja 1495. naznačen je kao *strenuus vir* i *pseudatarius et provisionatus in Iadra*. Oznaka *strenuus* indikator je viteških zasluga. Za izvršitelje oporuke odredio je, između ostalih, stričevića (*eius consobrinus carnalis*) Pavla Bertonića, šurjaka i zadarskog kanonika Franju Perlicu te Pasinu *eius consoror carnalis*. Pokopan je u obiteljskoj grobnici u crkvi sv. Frane u Zadru.²¹⁰ Samostanu sv. Katarine u Zadru

199 HR-DAZD-31-BZ, kut. 74, b. I, fasc. I/16, fol. 8r-8v.

200 Usp. HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/A, fol. 7v-8r.

201 HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/A, fol. 45r.

202 HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/B, fol. 48r-48v.

203 Pavao je 1490. zabilježen u upravi bratovštine sv. Jakova, a paralelno je zabilježen u kontekstu Nadina, Novigrada i širenja posjeda u Petrčanima te trgovine nekretninama. Usp. HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/B, fol. 4v-5r; HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/D, fol. 4r-4v; HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/E, fol. 28r; HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/H, fol. 32r-32v; HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/L, fol. 68v-70r; HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/N, fol. 39v-40v.

204 HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/C, fol. 43v-44r.

205 Granice su bile *de sirocho terrena ville Gusne, de trauersa terrena ville Domacofci, de borea terrena ville Bistriuine et de quirina lacus*. HR-DAZD-31, BZ, kut. 76, b. III, fasc. III/7, fol. 25r.

206 HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/A, fol. 15r-17r.

207 Primjerice, 1489. obvezao mu se Bartol Bolić *habitor suburbii Aurane* vratiti dug u iznosu od četiri zlatna dukata u ulju – *modia duo olei ad mensuram Aurane* – na temelju hirografa koji je potpisao Matej Bolić *iudex Aurane*. HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/A, fol. 23v.

208 HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/E, fol. 32v-34r; HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/G, fol. 5r-6v; HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/H, fol. 14r-15r.

209 HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/L, fol. 90v-92r; HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/N, fol. 40v-41r.

210 Učestali spomen crkve i samostana sv. Frane u istraženim spisima najvjerojatnije je u vezi s vikarom franjevačke provincije fra Augustinom Bertonićem (*fr. Augustin Bertunich de Iadra*), koji je 1497. zabilježen u sudskome sporu oko samostanskih posjeda stečenih darovnicom Jakova Šubića Bribirskog. U svojstvu zastupnika samostana sv. Frane u Zadru istodobno je zabilježen Jakov Bertonić koji je

ostavio je kuću u Zadru, koja je stajala do kuće obitelji Jordanić. Kapeli sv. Šimuna Pravednika ostavio je maslinik u Tinju, a crkvi sv. Marije Kapelice maslinike u blizini Vrane. Supruzi Pasini odredio je plodouživanje svojih dobara uz uvjet svakodnevnog slavlja mise u kapeli svoga pokopa u crkvi sv. Frane, a u slučaju preudaje ostavio joj je 300 zlatnih dukata *amore et dilectione*.²¹¹ Izgledno je da je i njegova supruga Pasina bila sposobna upraviteljica obiteljskih dobara. Nedugo nakon suprugove smrti otkupila je komad zemljišta *in pertinentiis Castri Nadini* od Jurja i Pavla Sperančića (Špirančić) pok. Nikole,²¹² a potom je 1505. uzela u trogodišnji zakup sve otočne i kopnene posjede nadbiskupske menze u Zadru.²¹³ Katarini i Magdalen, kćerima Ivana Bertonića, *eius consobrini*, ostavio je po sto libara malih kad sazru za udaju. Sestri Margariti, redovnici u samostanu sv. Katarine, ostavio je na rok od dvije godine šest kvarta žita i dva modija vina. Izvanbračnom sinu Marku (*filius naturalis*) ostavio je sto libara malih uz obvezu posluha njegovoj ženi Pasini. Kćeri Katarini ostavio je za miraz 300 zlatnih dukata. Za svoga univerzalnog baštinka (*universaleum heredum*) odredio je sina Ivana Jeronima, *eius filius carnalis, legitimus et naturalis*, a u slučaju njegove smrti nasljednikom je imenovao kćer Katarinu. U slučaju prekinuća obiteljske loze sva je dobra odredio samostanu sv. Katarine u Zadru uz uvjet izgradnje oltara u čast Blažene Djevice Marije u crkvi sv. Katarine, s palom i kipom u njezinu čast i obvezom svakodnevnog slavlja mise za oporučiteljevu dušu.²¹⁴

Gospodarske aktivnosti Bertonića u Nadinu i Vrani zabilježene su i početkom 16. stoljeća. Vincent Bertonić 1502. kupuje u Vrani maslinik na položaju Sadi, na državnom zemljištu.²¹⁵ Godine 1504. zabilježen je kao svjedok Lovro Bertonić pri kupoprodajnom ugovoru voćnjaka između svećenika Lovre Radivojevića župnika župe sv. Ilije u Blačanima kod Vrane i Petra Stojanovića iz Blačana (*homo sui iuris*).²¹⁶ Grgur pok. Jurja Bormatića iz Nadina *villico ser Jacobi Bertonich et fratrum* kupuje od Mikule pok.

uzimao u najam samostanske nekretnine. Franjevac Augustin Bertonić, sin Vice (Vincenta), ostavio je oporučno 1522. prilikom zaređenja sva svoja dobra i zemlju u Vrani i Nadinu tetkama po ocu, a po njihovoj smrti dobra su imala pripasti samostanu sv. Frane u Zadru. Oporuka je deponirana u općinskoj kancelariji u Kotoru 21. travnja 1522. godine. Godine 1614. zabilježena je rasprava o oporuci Marije Britanico, bivše žene Fabijana Sassola, zbog tužbe fratar samostana sv. Frane u Zadru, zastupanih po opunomoćeniku Jakovu Soljiću, koji su tražili da se poštuju odredbe oporuke, po kojoj su franjevci trebali dobiti razna dobra. Usp. Škunca, „Benedikt Benković“, 218; HR-DAZD-31-BZ, kut. 105, b. I, fasc. I/O, fol. 1v-2r; Velnić, „Inventar pergamena“, 174, 178.

211 Pasina je bila kći Mihovila Perlce, koji je 1486. Ivanu Bertoniću *Magnusu* isplatio miraz u visini istoga iznosa. Usp. HR-DAZD-31, BZ, kut. 76, b. III, fasc. III/4, fol. 27r-27v.

212 HR-DAZD-31-BZ, kut. 106, b. II, fasc. II/I, fol. 34r.

213 (...) *omnes et singulos fructus, redditus et prouentus iura obuentiones et emolumenta honorantias et pertinetias omnium et singularum villarum possessiones et terrarum ac domorum locorum et molendinorum dicti Archiepiscopatus Iadrensis tam in insulis quam in terra ferma quos quas et que alii Reuerendissimi dominini Archiepiscopi Iadrensis sub nomine Archiepiscopatum*. HR-DAZD-31-BZ, kut. 126, b. unica, fasc. II, fol. 141v.

214 HR-DAZD-31-BZ, kut. 108, b. IV, fasc. V, br. 30.

215 HR-DAZD-31-BZ, kut. 115, b. II, fasc. II/A, fol. 5r-5v.

216 HR-DAZD-31-BZ, kut. 104, b. unica, fasc. I/2, fol. 178r.

Antuna Vojkovića iz sela Vojković *districtus None* vinograd u Jelšanima *super dictam villam* 1507. godine.²¹⁷ Iste godine Jakov Bertonić *nomine proprio et pro suo interesse, et vice ac nomine fratrum suorum absentium in fraterna existentium (...) ac vice ser Georgii eius patru, ac ser Vicentii et Francisci fratrum heredum quondam ser Ioannis consanguineroum*, a Nikola Nassi pok. Dominika u svoje ime i ime svoje braće, obećali su Jeronimu Perlici zastupniku *donne Pasine relictę quondam ser Ioannis Grando Bertonich, tutricis, et defensatricis seu tutorio et curatorio nomine Ioannis Hieronimi Bertonich pupilli et heredis dicti quondam Ioannis Bertonich patris* sukladno *jus questum* zaštitu prava *in fundo posito inter menia vetera opidi et loci montis Nadini* pri čemu se štite obiteljski interesi *familiis de Nassis et Bertonich*.²¹⁸ Jeronim Britanico uveo je 1536. vilika Pavla Milulovića iz Trnova na svoj ždrijeb zemlje *positum Nadini*, koji je prije obrađivao Juraj Maričević.²¹⁹ Bertonići su gotovo do pada Vrane i Nadina uzimali na javnoj dražbi dijelove vranskog feuda.²²⁰ No, osmanski prodori na vransko područje usporili su tu djelatnost,²²¹ koja je u konačnici padom Vrane i Nadina u ruke Osmanlija 1538. godine rezultirala gubitkom glavnine obiteljskih posjeda.

Crtime o društvenom uzletu Bertonića u 15. i 16. stoljeću s naglaskom na crkvene strukture

Temeljno je obilježje obitelji Bertonić (Britanico) bila vojna služba prvotno povezana s redom ivanovaca, a potom u svojstvu mletačkih feudatara. U prilog tome ide isprava iz 1496. prigodom emancipacije Bertonisa, sina (*filius legitimus et naturalis*) Pavla Bertonića. Isprava zorno svjedoči o vojničkom karakteru obitelji jer je Bertonis prigodom emancipacije primio dva konja i dvije plaće povezane sa službom konjanika,²²² koje je obitelji dodijelila Mletačka Republika,²²³ a među svjedocima se svakako ističe ime zadarskog kanonika Martina Mladošića,²²⁴ s kojim je Pavao po svemu sudeći sudjelovao

217 Na istom mjestu zemljište je Mrganićeva hospitala *in confinibus dicte ville Jelsane super puteum*. HR-DAZD-31-BZ, kut. 104, b. unica, fasc. I/1, fol. 246v-247r.

218 HR-DAZD-31-BZ, kut. 104, b. unica, fasc. I/1, fol. 247r-247v.

219 HR-DAZD-31-BZ, kut. 141, b. I, fasc. I/E, fol. 28v-29r.

220 Godine 1521. *ser Jacobus Bertonich* uzima na javnoj dražbi mlin u Zablau, a svjedok je Antun Bertonić. HR-DAZD-19, *Datia incantus civitatis Iadrae et eius districtus*, kut. 3, *Liber VI*, fol. 32r-32v, fol. 35r.

221 O tome više kod: Traljić, „Vrana i njeni gospodari“, 343-377.

222 Služba je bila u uskoj vezi s feudatarskim obvezama u Vrani. O tome više kod: Antoljak, „Nekoliko primjera“, 157-174; Antoljak, „Vransko običajno pravo“, 167-220.

223 Vranski su feudatari služili utvrdu s jednim ili dva opremljena konjanika, što je ovisilo o veličini posjeda, odnosno feuda koji im je dodijeljen. Anzulović, „Srednjovjekovna sela“, 123. Usp. Antoljak, „Zadarski katastik“, 390.

224 *Prudens vir ser Berthonis filius legitimus et naturalis egregii viri ser Pauli Bertonich ciuis et mercatoris Iadre (...) que quilibet ciuis Iadrensis et libero homo pater familias et sui iuris facere posset et exercere (...) Et in signum ac proemium emancipationis praedictę dedit tradidit cessit et concessit donauit atque*

u poslovima oko najma kaptolskih nekretnina.²²⁵ Konj je bio dragocjena životinja – osobito u obitelji s viteškim nasljeđem – pa ne čudi da se Pavao Bertonić mlađi (vjerojatno Jakovljević sin) 1558. sporio s Franjom Giustijem zbog ozljede koju je potonji nanio Bertonićevoj konju,²²⁶ što su u konačnici razriješili arbitražom.²²⁷ Pripadnici obitelji redovito su sudjelovali u srazovima s osmanskim snagama pa je tako u oporuci iz 1571. *strenuus capitaneus Croatorum Andreas quondam Pace Naycinouich*²²⁸ između ostaloga spomenuo da dijeli dobit dvaju osmanskih ratnih zarobljenika sa *strenuo Georgio Britanico*, koji su pušteni na slobodu uz garanciju Atli-age o podmirivanju iznosa otkupa u visini od 120 cekina.²²⁹

Bertonići su, osim gospodarskog, vojnog i društvenog ugleda, uživali isti u okviru zadarskih crkvenih struktura. Koncem 15. i početkom 16. stoljeća zabilježeno je nekoliko pripadnika obitelji u krugu zadarskog kaptola, a ženski odvjetci obitelji u benediktinskom samostanu sv. Katarine u Zadru, u kojemu je Margarita Bertonić, sestra Ivana zvanog *Magnus*, izabrana 1506. za opaticu i upraviteljicu,²³⁰ a u istom je svojstvu 1596. zabilježena Donata Britanico.²³¹ Oporuke članova obitelji zorno pokazuju važnost benediktinskoga samostana sv. Katarine za građanski stalež zadarske komune, a ujedno i isprepletenost ženidbenih veza unutar staleškog kruga. *Hieronimus Britanicus quondam ser Ioannis Grandi*, pod sumnjom zaraze od kuge,²³² sastavio je 1530. oporuku, a izvršiteljima je imenovao svećenika Donata Britanica *eius consobrinus*, doktora prava Dominika Venturu *eius cognatum*, majku Pasinu²³³ – u slučaju da preživi jer se sumnjalo da je i sama zaražena kugom – te Marka Marchija, *eius consobrinus*. Pokop je odredio u samostanskoj crkvi sv. Katarine, a naznaka *uel eius ossa*, odnosno njegove kosti upućuje na zaključak da su se tijela okuženih spaljivala. Samostanu sv. Katarine ostavio je 50 zlatnih dukata, uz petogodišnju obročnu otplatu od po deset dukata godišnje od prihoda njegovih posjeda, a koji je novac trebao biti uložen u kupovinu zemljišnog

consignauit eidem ser Berthono filio suo emancipato praedicto presenti, et pro se, et suis heredibus, et successoribus recipienti et stipulanti duos equos et stipendium duorum equorum quos nuper idem ser Paulus pater et post mortem quondam ser Ioannis Berthonich Magni eius consanguinei ab Illustrissimo Ducali dominio Venetiarum obtinuit. HR-DAZD-31-BZ, kut. 104, b. unica, fasc. I/1, fol. 106v-107r.

225 HR-DAZD-31-BZ, kut. 104, b. unica, fasc. I/1, fol. 18v-19v.

226 HR-DAZD-31-BZ, kut. 151, b. I, fasc. I, neozn. folija (15. 6. 1558.). Giusti je obavljao službu notara fiskalne komore u Zadru (*scriba camerae fiscalis*). Sander-Faes, *Urban Elites*, 194.

227 HR-DAZD-31-BZ, kut. 152, b. II, fasc. IV/1, fol. 6r; fasc. IV/2, fol. 2r.

228 O Najčinovićima vidi: Juran, „Migracije“, 55-56.

229 HR-DAZD-31-BZ, kut. 147, b. IV, fasc. VIII, br. 108.

230 HR-DAZD-31-BZ, kut. 126, b. unica, fasc. I, fol. 140r-141r.

231 Dundović, „Posjedi“, 82, bilj. 57.

232 Izgledno je da je preživio jer je 1534. zabilježen u svojstvu svjedoka. HR-DAZD-31-BZ, kut. 110, b. II, fasc. II/A, fol. 28v.

233 Pasina je bila kći Mihovila i Margarite Perlice, a sestra Marije, Gašparine, Grgura i Donata. Potonji je sestru Pasinu i njezina sina Jeronima Bertonića *eius nepotem dilectum*, zajedno s majkom Margaritom, imenovao izvršiteljima svoje oporuke 1518. godine. Jeronim je tjedan dana kasnije zabilježen kao jedan od izvršitelja oporuke Donatove majke Margarite, čija je oporuka pohranjena kod istoga bilježnika. Vidi: HR-DAZD-31-BZ, kut. 130, b. II, fasc. I, br. 30, br. 31.

posjeda *pro augmentatione predicti monasterii*, uz obvezu samostana slavlja mise za njegovu dušu svakog drugog dana tijekom pet godina. Za svoju grobnicu odredio je izradu kamene ploče *cum eius testatoris arma seu scuto*, odnosno s obiteljskim grbom i štitom. Iako to u oporuci nije naznačeno, izgledno je da je bila riječ o liku *Agnus Dei*. Samostanu sv. Katarine ostavio je pozlaćenu srebrnu patenu. Relikviji glave sv. Zoila u crkvi sv. Šimuna darovao je srebrnu pozlaćenu krunu vrijednosti jednog zlatnog dukata. Odredio je da se trojici siromaha udijeli odjeća u vrijednosti tri libre male. Šimunu Venturi *eius cognato* ostavio je konja i opremu, a Marku Marchiju *unam sellam bastardam*. Majci vanbračnoga sina Franje ostavio je za miraz 100 zlatnih dukata isključivo u slučaju udaje, uz obročnu otplatu od 15 dukata godišnje do isplate cjelokupnog iznosa. Samostanu sv. Frane ostavio je pet zlatnih dukata za slavlje misa u toj vrijednosti u kapeli u kojoj je pokopan njegov otac za njegovu i svoju dušu. Svakoj od kćeri Grgura Perlice ostavio je 15 dukata za uvećanje njihova miraza.²³⁴ Franici, zakonitoj kćeri Šimuna Bertonića odredio je za udaju izradu ženske haljine od tkanine visoke kakvoće kod mletačkih suknara. Znakovita je odredba o suživotu njegove supruge Gašparine i majke Pasine. Potonjoj je pripao naslov *dona domina*, odnosno plodouživateljice i upraviteljice njegovih zemljišnih posjeda do konca života, a suprugu i zakonitog sina Ivana Šimuna je obvezao na zajedničko stanovanje s majkom, koja je trebala *facere bonam societatem* svojoj nevjesti i unuku. U slučaju lošeg upravljanja posjedima odredio je da upravljanje preuzmu izvršitelji oporuke, a supruzi je povjerio upravljanje i uživanje pokretnina i nekretnina u njegovu vlasništvu do njene smrti. Ako supruga ne bi mogla živjeti s njegovom majkom i odluči je napustiti, odredio je da brigu o njegovu sinu do punoljetnosti preuzme baka. U slučaju suprugine preudaje odredio je izvršiteljima da joj isplate 100 zlatnih dukata *causa dilectionis et ob amorem quem gerit et gessit ei*. Izvanbračnom maloljetnom sinu Franji – *filio naturali puero* – ostavio je tri ždrijeba zemlje u Nadinu; na dva ždrijeba sjedio je Pavao Špirančić (*Spirancich*),²³⁵ a na trećemu Radunica udova Bare Šiljanovića. Izvanbračnom sinu Šimunu Bertoniću ostavio je posjed na Pašmanu zvan Ribola i zemlje na položaju Stubalj. Izvanbračnim sinovima odredio je da pohađaju školu, nauče čitati i pisati te svladaju obrt (*ars mechanica*) prema svojoj želji. Svi ostali posjedi pripali su Ivanu Šimunu Bertoniću, njegovu *filium legitimum puerum dilectum*. U slučaju njegove smrti prije zakonite dobi odredio je da se posjedi podijele na tri dijela: jedan dio samostanu sv. Katarine, drugi dio svećeniku Donatu Britanicu i njegovoj braći *ac nepotibus de domo Britanica*,²³⁶ ali samo zakonitim

234 Jeronim Bertonić zabilježen je 1541. kao *tutor pupillorum filiorum quondam ser Gregorii Perlice*. HR-DAZD-31-BZ, kut. 141, b. I, fasc. I/g, fol. 47r.

235 Imenjak i prezimenjak hrvatsko-dalmatinskog bana Pavla Špirančića (1459. – 1463.).

236 Uzevši u obzir gore spomenutu uporabu termina *de genere* u opisu Bertonićevih posjeda u Nadinu te sintagmu u oporuci Jeronima Bertonića *fratribus ac nepotibus de domo Britanica*, kao i to da se *domus* jednako koristio za označavanje pripadnosti plemstvu, nije pretjerano zaključiti da je percepcija članova obitelji išla upravo u tom smjeru, što se može pridodati činjenici da su imali poveznice s redom ivanovaca. To ne mora nužno značiti stvarno plemićko nasljeđe već na tragu Majnarićevih zaključaka o Grguru Mrganiću, koji je *zadarskom gradskom plemstvu pokazao da mu njihov društveni status u*

muškim nasljednicima, a treći izvanbračnom sinu Franji pod uvjetom prenošenja posjeda isključivo na muške nasljednike dok bi u suprotnom slučaju njegova trećina pripala samostanu sv. Katarine. Valja zapaziti da su oporučne odredbe smjerale očuvanju loze, a očito je i visok udio izvanbračne (uglavnom muške) djece služio istoj svrsi, po svemu sudeći zbog gore navedenog razloga nasljeđivanja feuda. Iz Jeronimove oporuke saznaje se o ženidbenim vezama pripadnika obitelji Bertonić sa zadarskim plemstvom. Nećaku Franji Begni pok. Markantuna, sinu njegove sestre, ostavio je *omnia eius arma offensionis et deffensionis causa dilectionis*, kao i vojnu opremu za konja. Nećakinji Justinini Begna ostavio je 50 zlatnih dukata za izradu haljine kad se bude udavala. Nećakinji Barbarelli, redovnici u samostanu sv. Nikole, ostavio je dva stara žita i dva modija vina u trajanju od deset godina. Samostanu sv. Katarine ostavio je *unum bançonum* na godišnjicu njegova ukopa u trajanju od 20 godina, uz obvezu molitve za njegovu dušu (izgledno je da je riječ o banketu na spomen smrti).²³⁷ Iz oporuke Jeronima Britanica zorno se mogu iščitati društveno-gospodarski, familijarni, edukativni, staleški i religijski odnosi unutar zadarske komune 16. stoljeća koji u pojedinim segmentima, napose iz kršćanske perspektive, pokazuju dihotomiju između moralne teorije i prakse (osobito uzevši u obzir visok udio izvanbračne djece). Ostaje otvoreno pitanje kako su na tu dihotomiju gledali članovi obitelji Bertonić iz redova duhovnog staleža.

Utjecajni i imućni zadarski kanonik Martin Mladošić, *crème de la crème* crkvenoga života druge polovine 15. i početka 16. stoljeća,²³⁸ održavao je bliske kontakte s Bertonićima te je izvršiteljem oporuke imenovao Pavla Bertonića,²³⁹ koji je ujedno bio i supotpisnik dvaju njegovih hirografa, a svećeniku Donatu Bertoniću oporučno je ostavio dva odjevna predmeta (mantil i kaput).²⁴⁰ U svojstvu prokuratora katedralne crkve Bertonići su ostavili traga i u kulturnoj baštini grada.²⁴¹ Svećenik Donat Bertonić napredovao je u crkvenoj karijeri te je 1510. zabilježen kao zadarski kanonik i *rector ecclesie Sancti Pelegrini de insula Cale*.²⁴² Stanovao je u kući u predjelu sv. Luke na Kampu u Zadru.²⁴³ Uz njega je zabilježen i *presbiter Ioannes Britanicus*, koji je 1512. sastavio oporuku.²⁴⁴ Donat Britanico zabilježen je u službi primicerija 1529. i 1534. pri kupoprodaji i podmirenju dugovanja za ždrijeb zemlje *ad mensuram sclabonicam* u

osnovi nije potreban ni bitan može upućivati na sličan *modus operandi* pripadnika građanske obitelji Bertonić, usko povezane s Mrganićem. Dodati ćemo, k tomu, da su ivanovci termin *domus* rabili kao oznaku sjedišta preceptorata. Usp. Karbić, „Hrvatski plemićki rod“, 81-83; Majnarić, „Zaglavaska zadužbina“, 78; Dobronić, *Templari i ivanovci*, 118.

237 HR-DAZD-31-BZ, kut. 127, b. unica, fasc. III/1 (oporuka od 10. svibnja 1530.).

238 Vidi: Hilje, „Još jednom“, 7-20; Dundović, „Knjižica“, 175-207.

239 Pavao je zabilježen kao arbitražni sudac u Mladošićevim sporovima. Usp. HR-DAZD-31-BZ, kut. 71, b. II, fasc. II/2, fol. 12r.

240 HR-DAZD-31-BZ, kut. 104, b. unica, fasc. IV, br. 9/1.

241 Usp. Zelić, „Inventarni popisi“, 82, 102-103, bilj. 20.

242 HR-DAZD-31-BZ, kut. 104, b. unica, fasc. I/2, fol. 21r-21v.

243 Usp. HR-DAZD-31-BZ, kut. 129, b. III, fasc. IV/12, fol. 4r.

244 Izgledno je da je bio vojni kapelan u zadarskoj utvrdi. HR-DAZD-31-BZ, kut. 127, b. unica, fasc. II/J, fol. 25v-26r.

selu Novoselci u ninskome distriktu, koji je kupio od Ivane Zlatarić, kćeri pok. Donata za 27 zlatnih dukata.²⁴⁵ Zajedno s braćom Jakovom i Šimunom prodao je taj ždrijeb zemlje po istoj cijeni krčkomu biskupu Ivanu Rosi.²⁴⁶ Potom je zabilježen 1535. kada je od monahinje samostana sv. Dimitrija u Zadru Urše, sestre krbavskoga kneza Ivana Karlovića, uzeo u zakup prihode sela Hrašćević i Grivna u Lučkoj županiji, koja je prije držao nadinski kastelan pok. Francesco Giustiniani.²⁴⁷ Izgledno je da je poznavao pravo jer ga je 1539. brat Jakov Britanico imenovao za pravnoga zastupnika.²⁴⁸ Ponovno je u ispravi iz 1549. zabilježen kao primicerij zadarske katedrale i arbitražni sudac u sporu samostana trećoredaca sv. Pavla na Školjiću s pripadnicima obitelji Cimelaj (Čimelić, op. a.).²⁴⁹

Bertonići su bili u srodstvu sa skradinskim biskupom Tomom Nigerom. Godine 1520. dužd Leonardo Loredan naložio je zadarskom knezu i kapetanu da Šimuna Bertonića,²⁵⁰ Pavlova sina, građanina Zadra, a rođaka skradinskog biskupa Tome Nigera,²⁵¹ postave za priora hospitalia sv. Marka ili hospitalia sv. Martina ili za tumača hrvatskog jezika, koje od tih mjesta bude prvo slobodno, jer je to molio dužda spomenuti biskup.²⁵² Izgledno je da je imenovan u službu tumača hrvatskog jezika²⁵³ jer ga je nakon smrti 1565. u toj službi naslijedio sin Ivan.²⁵⁴ To dovoljno govori o Šimunovu ugledu, koji je 1553. imenovan prokuratorom kapele čudotvorne slike Gospe od Mira u varošu,²⁵⁵ dok je u svojstvu prokuratora bratovštine Varošana u crkvi sv. Mihovila u Zadru zabilježen sin mu Ivan Britanico.²⁵⁶ Stephan Karl Sander-Faes dobro je uočio poveznice unutar utjecajnijega građanskog staleža u Zadru, njihovu poveznicu s hrvatskim plemstvom i samostanom sv. Katarine u Zadru, ali i utjecaj obitelji Bertonić unutar toga kruga.²⁵⁷ U sporu između Peregrina Marchija i Šimuna Bertonića u Veneciji je posredovao Šimunov sin primicerij Petar Bertonić (Britanico).²⁵⁸ Zadarski kapetan Paolo Giustiniani u svom je izvješću iz 1554. okarakterizirao Šimuna Bertonića kao

245 HR-DAZD-31-BZ, kut. 110, b. II, fasc. II/E, fol. 19v.

246 HR-DAZD-31-BZ, kut. 141, b. I, fasc. I/B, fol. 41r.

247 HR-DAZD-31-BZ, kut. 141, b. I, fasc. I/B, fol. 35r-35v.

248 HR-DAZD-31-BZ, kut. 132, b. I, fasc. I/2H, fol. 21v-22r.

249 Stipišić, „Regesta pergamenā“, II, 288.

250 Spomenut je u darovnomu ugovoru iz 1536. kao *auunculus* (ujak) Petra de Venture pok. Jakova. HR-DAZD-31-BZ, kut. 141, b. I, fasc. I/E, fol. 16r. Godine 1537. kupio je građevinsko zemljište u Zadru u blizini svoje kuće. Nažalost, nije naznačen predjel, ali su navedeni međaši. Godine 1538. kupio je podno sela Kožina pet gonjaja oranica i maslina. HR-DAZD-31-BZ, kut. 141, b. I, fasc. I/F, fol. 19v, fol. 48r-48v.

251 Uzme li se u obzir da je supruga Pavla, Šimunova oca, bila pripadnica šibenskog plemstva Didomerića izgledno je da su rodbinske veze išle preko te linije. Vidi: Škunca, „Toma Niger“, 255-273.

252 Jelić, „Grgur Mrganić“, 497, bilj. 70.

253 *Simon Britanicus ciuis et interpres publicus Iadrae*. HR-DAZD-31-BZ, kut. 151, b. I, fasc. I/2, fol. 9r.

254 University of Toronto.

255 Dundović, *Bratovština*, 79, bilj. 330.

256 *Isto*, 263.

257 Usp. Sander-Faes, *Urban Elites*, 192-198.

258 *Isto*, 192-193.

osobu izrazito odanu Republici (*fedelissimo*), a doznaje se da je imao i kćer Ceciliju, koja je bila udana za mletačkoga plemića Ivana Veniera.²⁵⁹ U kontekstu bliskih veza obitelji Bertonić s franjevcima u Zadru Šimun je spomenut kao potencijalni kandidat u zastupanju zadarskoga samostana sv. Frane.²⁶⁰

Šimun je 1555. zabilježen kao sudac u djelidbi između braće Petra i Zaharije Čime-lića (*Cimeleo*).²⁶¹ Njegov sin Zaharija Britanico, u ime svoje braće Ivana i kanonika primicerija Ivana Petra širio je 1557. obiteljski zemljoposjed prema Ninu nakon mletačko-osmanskog rata 1537. – 1540.²⁶² No, rodbinska poveznica zadarskih Bertonića s biskupom Nigerom, koji je na osobit način bio povezan s posljednjim naslovnim vranskim priorom i banom Petrom Berislavićem,²⁶³ opetovano upućuje na poveznice s viteškim redom ivanovaca, odnosno vranskim prioratom. Izgledno je da sjećanje na Vranu nije jenjavalo ni dok je ona bila pod osmanskom upravom. Primjerice, 1573. Ivana udova Martina Bolića *olim iudicis Aurane* ostavila je svome nećaku Melhioru Britanicu i njegovoj djeci Franji i Mari neka dobra, a ugovor je sklopljen u njegovoj kući *in curia Sancti Laurentii* u Zadru.²⁶⁴ Ujedno je isprava svjedočanstvo o ženidbenim vezama pripadnika obitelji Bertonić (Britanico) s domicilnim stanovništvom iz Vrane. Jednako su u Zadru zabilježeni pripadnici obitelji koje bismo, sudeći prema ispravama, mogli nazvati *crnim ovcima* obitelji. Čini se da je takav bio Baldo Britanicus pok. Franje, stanovnik u Varošu unutar zidina, koji je zabilježen 1575. u ispravi o priznanju duga koji je imao prema picokari Margariti Žanković.²⁶⁵ Baldo je potom imenovao zastupnikom srodnika *Bertona Britanicusa*, koji je preuzeo brigu o njegovim dobrima, a očito i dugovanjima.²⁶⁶

O političkim aspiracijama obitelji Bertonić, odnosno zadarskih građana, svjedoči i događaj iz 1548. kad je bratovština sv. Jakova, koju su tad zastupali gvardijan Ivan Rajmundo te prokuratori Šimun Bertonić, Šimun Ventura pok. Bernardina i Baptista Bokarić, zahtijevala kopiju zapisnika (kapitula) sjednice Plemićkog vijeća na uvid, što je izazvalo nemir u gradu. Građani su tražili pravo da mogu, poput plemića, odabrati dva poslanika (*ambasciatori*), koji bi zastupali njihove interese pred Vijećem desetorice, a na temelju kapitula bratovštinske matrikule iz 1458. godine.²⁶⁷ To je pitanje predstavljalo problem zadarskim rektorima te je često zabilježeno u dopisima središnjici u Veneciji u drugoj polovini 16. stoljeća.²⁶⁸

259 Izgledno je da su se vjenčali 1543. godine. Usp. HR-DAZD-31-BZ, kut. 141, b. I, fasc. I/I, fol. 9r.

260 *Isto*, 107-108, bilj. 147.

261 HR-DAZD-20-OZKZ, kut. 6, fol. 121r.

262 HR-DAZD-31-BZ, kut. 158, b. I, fasc. I/2, fol. 56r.

263 Zaninović, „Kako je biskup“, 109-134.

264 HR-DAZD-31-BZ, kut. 145, b. II, fasc. III/1, fol. 2r-2v.

265 HR-DAZD-31-BZ, kut. 145, b. II, fasc. III/7, fol. 16v-17r.

266 HR-DAZD-31-BZ, kut. 145, b. II, fasc. III/7, fol. 17v.

267 Opsežna dokumentacija o tom događaju pohranjena je u: IT-ASVe-CCD, *Dispacci*, pezzo 283, fol. 147r-153v.

268 Vidi: IT-ASVe-CCD, *Dispacci*, pezzo 283, fol. 172r-180v.

U posljednjim desetljećima 16. stoljeća u zadarskoj su prvostolnici zabilježena dvojica kanonika iz roda Britanico. Prvi je Jeronim, spomenut u radu Danka Zelića, koji je bio generalni vikar zadarskome nadbiskupu Minucciju Minucciju,²⁶⁹ a drugi Ivan Petar Britanico, koji je 1567. zabilježen u svojstvu primicerija zadarskoga kaptola.²⁷⁰ Razmatranje o zadarskoj građanskoj obitelji Bertonić (Britanico) završit ćemo upravo s potonjim s napomenom da nipošto nisu iscrpljeni izvori za proučavanje njihove iznimno intrigantne povijesne priče jer su pripadnici obitelji zabilježeni među studentima padovanskoga sveučilišta i u drugim izvorima koje tek treba sustavnije istražiti.²⁷¹ Posljedično, sve jači edukativni impuls te demografska i gospodarska superiornost građanskog naspram plemićkog staleža unutar zadarske komune odrazila se i na crkvene strukture te su brojniji zadarski kanonici iz reda građanstva 1573. uputili u Veneciju svećenika Ivana Frankovića s namjerom da u ime zadarskoga kaptola izbori imenovanje i postavljanje Petra Britanica (*canonico popolare*) na tad slobodnu nadbiskupsku stolicu u Zadru, poslovično rezerviranu za pripadnike plemstva, što je izazvalo snažan prosvjed plemićkog vijeća u gradu. Sačuvani nacrt teksta prosvjeda zadarskih plemića (najvjerojatnije upućen papinskom nunciju u Veneciji) iz spisa zadarskoga bilježnika donosi se u cijelosti jer zorno ocrta staleške napetosti unutar gradskih zidina te pokazuje društveno-politički, ali i religijski mentalitet plemićkog staleža u Zadru tijekom ranoga novog vijeka, a ponešto govori i o njihovoj percepciji članova *de domo Britanica* (Vidi: Prilog 3). Nakon te slijedi i druga isprava nepoznatom primatelju iz koje se saznaje da je o tom pitanju pisano upoznat kapetan fusti *vostro et nostro patron*. Kanonik Petar Britanico okarakteriziran je *per natura inimico della nobiltà*.²⁷² Njihova je molba odbijena u Veneciji, a konačno je za administratora Zadarske nadbiskupije postavljen ninski biskup Marko Loredan. Ostaje tek za istražiti je li u kakvoj posrednoj vezi sa zahtjevima zadarskih kanonika činjenica da su u hrvatskoj bratovštini sv. Jeronima u Rimu među članstvom uprave zabilježeni *Francisco Britanico* i *Marin Fiorio* (de Flore?) 1563. godine²⁷³ a 1573. ponovno kad je Franjo Britanico obavljao službu sindika, a Marin Florio kamerlenga bratovštine.²⁷⁴

No, priči tu nije kraj jer je zahtjev zadarskih kanonika iz 1573. iskoristio na prepređeni način kanonik Petar Cedulin, brat plemića i kapetana Jakova Cedulina, nakon što mu je Loredan oduzeo kanonikat zbog neposluha. On je – *zapaljen mržnjom koju je začeo u duši* – kako stoji u dopisu zadarskih rektora nakon provedene istrage, 1576. u Rim odaslao pismo u kojemu je iznio teške optužbe protiv biskupa Loredana te ga nazvao *mahnitim i zlonamjernim vukom grabežljivcem*, a pismo potpisao imenom zadarskoga kanonika i primicerija Petra Britanica te u sve upleo upravu bratovštine sv.

269 Bianchi, *Zara Cristiana*, vol. I, 372. Vidi: Vrandečić, *Zadarski nadbiskup*, 157, 165, 244, 309, 320.

270 HR-DAZD-31-BZ, kut. 166, b. unica, fasc. I/5, fol. 2v.

271 Usp. Goja, „Grbovi“, 101.

272 Osim biskupske stolice, kanonici su navodno tražili i opatiju sv. Krševana. HR-DAZD-31-BZ, kut. 146, b. III, fasc. VII/3, fol. 11r.

273 IT-APHZJ, *Libro delli Decreti* (B), fol. 136v.

274 IT-APHZJ, *Libro delli Decreti* (C), fol. 96r, fol. 155r.

Jakova.²⁷⁵ Znakovito je pritom da se Cedulin Svetoj Stolici ponudio kao svjedok koji je trebao potvrditi da je pismo proizišlo iz pera primicerija Britanica. Unatoč tomu Cedulin je 1577. postavljen na čelo Ninske, a potom 1581. Hvarske biskupije.²⁷⁶ Znakovito, Cedulinova nazočnost u Rimu zabilježena je upravo u travnju 1577. kad je izabran za sindika hrvatske bratovštine sv. Jeronima u Rimu,²⁷⁷ samo tri mjeseca prije nego što ga je papa imenovao ninskim biskupom,²⁷⁸ a gore spomenuti Marin Florio ponovno za kamerlenga, koju je službu obavljao od 1574. do 1577. godine, dok je među članovima uprave tad naveden Ivan Donat Britanico.²⁷⁹

Nesuglasice zadarskoga plemstva i građanstva užarile su se u drugoj polovini 16. stoljeća, što se posljedično preslikalo na odnose i u crkvenim strukturama o čemu su zadarski rektori izvijestili Vijeće desetorice poduljim dopisom 1577. godine.²⁸⁰ Građanski stalež sve je burnije reagirao te su 1588. ponovno zahtijevali pravo na izbor svojih predstavnika pred tijelima središnjih državnih vlasti u Veneciji u društveno-političkim pitanjima komune.²⁸¹ Desetljetna nastojanja građanskoga staleža koncentriranog oko bratovštine sv. Jakova urodila su plodom 1596. kad je Zadar jedini u Dalmaciji uz plemićko tijelo dobio drugu stalešku ustanovu – Vijeće građana – u koje su bili upisani i pripadnici obitelji Bertonić (Britanico).²⁸²

Zaključak

Slijedom kronološki navedenih vijesti o obitelji Bertonić (Britanico) nužno se kritički osvrnuti na pojedine obiteljske društveno-gospodarske odnose tijekom 15. i 16. stoljeća. Prvenstveno, valja zapaziti da su pripadnici obitelji Bertonić bili umreženi ženiđenim i gospodarskim vezama s pripadnicima najimućnijih trgovačkih obitelji u zadarskoj komuni, s kojima nerijetko ostvaruju *societas*, pri čemu je osobito znakovita veza Grgura Mrganića *de genere* Virević i Pavla Bertonića, zasigurno gospodarski najaktivnijeg pripadnika obitelji tijekom 15. stoljeća. Nadalje, teško se otići dojmu učestalih transakcija obitelji Bertonić s pripadnicima hrvatskoga plemstva, napose nadinskih Kačića, čiji su zemljoposjed redovito otkupljivali; kojem plemstvu su posuđivali novac te ostaje za razjasniti motivaciju okrupnjivanja posjeda u Nadinu, koja prema našem mišljenju nije bila isključivo ekonomske naravi. Navedeni arhivski podatci upućuju na zaključak da su obiteljski kontakti s istaknutim crkvenim, državnim, građanskim i osobito pojedincima iz redova hrvatskoga plemstva bili uspostavljeni i prije nego li je

275 IT-ASVe-CCD, *Dispacci*, pezzo 284, fol. 5r-6v.

276 Vidi: Čoralić, „Prilog poznavanju“, 129-135.

277 IT-APHZJ, *Libro delli Decreti* (C), fol. 156r.

278 Schmitz-Kallenberg, *Hierarchia catholica*, 260.

279 IT-APHZJ, *Libro delli Decreti* (C), fol. 156r, fol. 157r.

280 IT-ASVe-CCD, *Dispacci*, pezzo 284, fol. 8r-8v.

281 IT-ASVe-CCD, *Dispacci*, pezzo 284, fol. 24r-26r.

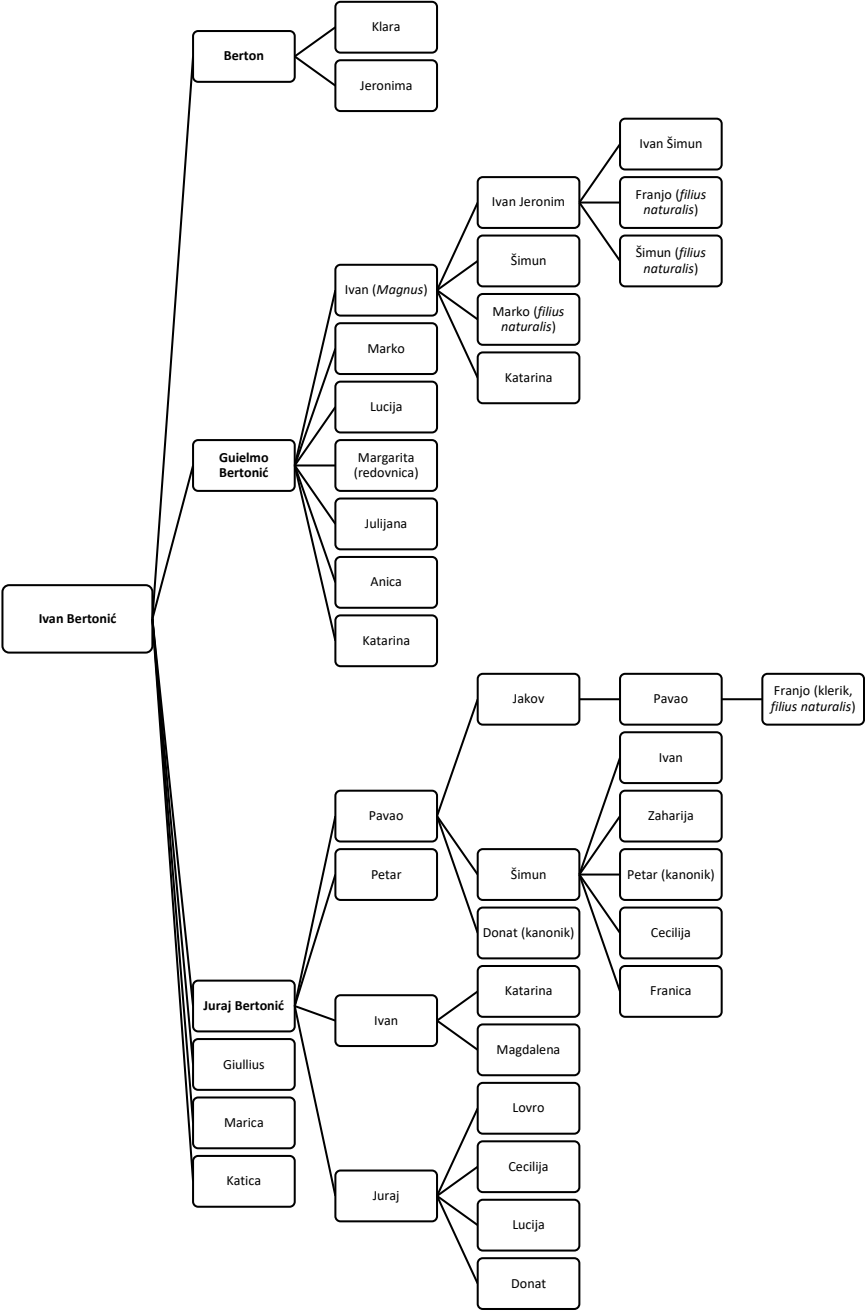
282 Usp. Celić, „Zadarsko plemstvo“, 182.

Mletačka Republika preuzela Vranu kao državni feud, a tomu u prilog idu i zabilježene ženidbene i obiteljske veze. Oskudica izvora o viteškom redu ivanovaca u Vrani koncem 15. i početkom 16. stoljeća ne dopušta formiranje čvrstih zaključaka, ali analizirana arhivska vrela upućuju na mogućnost njihove poveznice s hrvatskim plemstvom uzevši u obzir političke odrednice u sklopu mletačko-ugarskih sukoba koncem 15. i početkom 16. stoljeća, u čemu su očigledno sudjelovali pripadnici obitelji Bertonić (Britanico), kojima je vranski feud omogućio ekspanziju prema zadarskoj komuni, u kojoj su se etablirali kao jedna od najutjecajnijih građanskih obitelji. Osim prirodnih poveznica s pripadnicima imućnijeg građanskog staleža Bertonići su ženidbenim vezama sa šibenskim, zadarskim i mletačkim plemstvom dodatno potkivali društveni položaj i ugled u Zadru, što se može protumačiti i kao političke aspiracije. Opseg njihova gospodarskog djelovanja širio se i na Veneciju. Izgledno je da su na to utjecale gospodarske poveznice s hrvatskim plemstvom u zaleđu te se rod Bertonića savršeno uklapa u zaključak Ivana Majnarića da je „upravo imućnost u zaleđu omogućila odlične startne pozicije za razgranatu djelatnost pojedinih pripadnika u Zadru, a potom i njihovo ubrajanje u najimućnije Zadrane“.²⁸³ Opseg njihova gospodarskoga djelovanja širio se i na Veneciju. Istraženi arhivski spisi upućuju na zaključak da su Bertonići razvijali društvenu i gospodarsku mrežu na načelima organizacijske strukture viteškog reda ivanovaca, čiji su podanici neminovno bili. Konačno, ovim radom niti su iscrpljeni mnogobrojni izvori za daljnje proučavanje intrigantne prošlosti obitelji Bertonić (Britanico), niti je približno pojašnjena uloga obitelji u društveno-političkim i gospodarskim kretanjima u razdoblju 15. – 16. stoljeća, a koja je uvelike nadilazila okvire zadarske komune. Njihova nazočnost u Rimu, Veneciji, Padovi te iznimna umreženost u gotovo svim slojevima društva zasigurno zaslužuje daljnju istraživačku pozornost i solidnije povijesne interpretacije od onih koje su ponuđene u ovom radu.

²⁸³ Majnarić, *Plemstvo*, 162.

PRILOZI

Prilog 1. Dio rodoslovlja obitelji Bertonić prema istraženim arhivskim izvornicima



Prilog 2. Prijepis isprave kralja Ladislava o darivanju posjeda u Podnadinu Ivanu Bertoniću 1403. godine. Izvor: HR-DAZD-388, kut. 1, br. 314, fol. 96r.

Ladislavus Dei gratia Vngarie, Yerusalem, Sicilie, Dalmatie, Croatie, Rame, Seruie, Gallitie, Lodomerie, Comanie, Bulgarieque Rex, Prouincie et Forchalquerii ac Pedimontis comes. Vniuersis et singulis presentes litteras inspecturis, tam presentibus quam futuris, petitiones supplices nostrorum fidelium plerumque libenter admittimus et ad exauditionis gratiam cum expedit producere procuramus, sane pro parte Iohannis Berthionich habitatoris Aurane, fidelis nostri dilecti, fuit mayestati nostre nouiter expositum reuerenter, quod pridem vir magnificus Loisius de Aldemarisco, miles tamquam vicarius noster generalis in regno nostro Vngarie et aliis regnis annexis eidem auctoritate vicariatus predictae, donauit et concessit eidem exponenti sortes octo terre que sunt in uilla Podnadim (!), factis sibi proinde ipsius Aluisii litteris opportunis quarum per omnia tenor talis est: Nos Aluisius de Aldemarisco de Neapoli miles vicarius generalis regnorum Vngarie, Dalmatie et Croatie ac regni Sicilie mareschalus et capitaneus gallearum serenissimi principis et domini nostri regis domini Ladislau regis dictorum regnorum etc. Vniuersis et singulis tam presentibus quam futuris, presentes nostras patentes litteras inspecturis, notum et manifestum facimus pro eadem quod nos considerantes fidelia seruicia et legalitatem discreti viri Iohannis Bertionich habitantis Aurane qui cum magna sanguinis effusione penes dominum fratrem Iohannem de Palisna olim priorem Aurane sacre maiestati prefati domini nostri regis seruiuit, concessimus et in perpetuum donamus atque impertamur octo sortes terrarum cum omnibus suis iuribus et iurisdictionibus et pertinentiis que semper fuerunt et pertinent ad Castrum Nouum ad habendum, tenendum, manutenendum, fructandum et fructum et redditum dictarum sortium recipiendum, recolligendum seu recolligi et percipi faciendum per se uel suos procuratores et nuntios speciales, que sortes sunt posite in uilla uocata Podnadim et in loco uocato Dubczane et in eorum districtu et pertinentiis eius totius uille Podnadim et loci uocati Dubczane, de trauesa est uilla uocata Acich partim et partim uilla uocata Vitorich, de siroco est uilla Griuna, de quirina est blata dicte uille Podnadim, de borrea (!) est uilla monasterii Sancti Grisogoni de Iadra uocata Chochichina et alios confines, concessimus dictas sortes ipsi Iohanni et suis heredibus et successoribus. Idcirco regia auctoritate, qua fungimur, requirimus et ortamur (!) omnes et singulos bannos (!), uicebanos et omnes alios officiales regnorum Dalmatie, et Croatie, ut ipsum Iohannem heredes et successores manuteneant et defendant in corporalem possessionem etc. In quorum omnia testimonium presentes litteras nostro magno sigillo communiri fecimus. Datum Iadre anno domini millesimo quadringentesimo tercio decimo die mensis Ianuarii vndecima indictione. Subiuncto pro parte dicti Iohannis exponentis inserie sue expositionis eiusdem ut prescriptam donationem dictarum octo sortium terre ut supra sitarum et positarum sibi factam per prefatum Loisium necnon prescriptas litteras exinde subsecutas confirmare per nostras litteras benigniter dignemur. Nos autem moti deuotis supplicationibus Iohannis eiusdem

prescriptam donationem dictarum octo sortium terre, factam sibi modo premissis et prescriptas litteras ut predicatur inde secutas iuxta ipsarum litterarum mentem et seriem eidem Iohanni supplicanti tenore presentium de certa nostra scientia in perpetuum confirmamus, ratificamus et approbamus nostreque confirmationis, ratificationis et approbationis munimine roboramus, in cuius rei testimonium presentes litteras exinde fieri et magno nostro pendenti sigillo iussimus communiri. Datum Iadre per Antonium de Pena secretarium, familiarem et fidelem nostrum dilectum, anno domini millesimo quadringentesimo tercio, die sexto mensis Augusti, vndecima indictione, regnorum nostrorum anno XVII.

Prilog 3. Nacrt protesta Plemičkoga vijeća o potraživanju nadbiskupske službe zadarskih kanonika iz građanskoga staleža. Izvor: HR-DAZD-31-BZ, kut. 146, b. III, fasc. VII/3, fol. 10r.

Illustrissimo et Reuerendissimo Signor Osseruatiissimo. Abbiamo presentito con non piccol nostro dispiacere che li capitulari di Zara mandano alle piedi di Sua Serenità meser prete Zuanne Francouich loro con canonico a supplicare aiuto, et suffragio per il reuerendo clero, et che nelle lettere credentiali gl'hanno dato libertà di esponer, et dimandare ogni altra cosa, et che a bocca gli hanno ordinato, che douesse commendar molto meser prete Piero Britanico, et dimandar per lui questa dignità archiepiscopale con allegato grato al clero, et a tutta questa città hauendo fatto prima alcun accordi tra di loro, che ottenendo cio egli douesse renunciare il suo primiceriato ad un canonico popolare, et il canonico il suo canonicato ad un prete popolare. Però si per non esser esso pre Pier soggetto degno della dignità predetta come ancho perche sempre questa nobiltà et comunità nostra è stata, et è odiata molto dal popolo, et principalmente dalla casa Brittanica, et da esso pre Piero, il qual già s'è dimostrato hauer mal animo contro noi nobili dapoi, che per la uacantia della sede archiepiscopale è stato eletto dal capitolo in vicario non per altro se non per esser del popolo, et per non hauer uoluto un delli nobili per odio, che ci portano, et ha ordinato a preiudizio et sprezzo di questa comunità, et di magnifici consiglieri suoi da loro rappresentata, che al dar l'incenso alli diuini officii incensadi li clarissimi rettori non douesseno segnir a incendar essi magnifici consiglieri (...) incensati dopo li Rettori ma che immediate douesser andar a incesar il coro, et ogni giorno si scopre maggior nostro nemico, et quando uenisse a consegnir la dignità archiepiscopal senza dubio faria peggio, et potriano seguire tamulti, et inconuenienti molti da tempo in tempo. Però desiderando noi consiglieri rappresentanti questa magnifica comunità uiuer in pace, et quiete con questo popolo et oniare a tutte quelle cose dalle quali possono nascer discordie, et rouine, habbiamo uoluto far le presenti a Vostra Serenità Illustrissima et pregarla in nome di essa città, che ella non uogli condescender a tal sua dimanda, anzi uogli impedirla occorrendo bisogno dinanzi Sua Santità affine, che la nobiltà col popolo gioua in quiete, et pace si come è stato sempre, et il desiderio nostro, et cosi ci promettiamo, che ella per sua molta prudentia fare, et nella buona gratia di Vostra Serenità Illustrissima, et humilmente ci raccomandiamo.

Izvori i literatura

Neobjavljeni izvori

HR-DAZD: Hrvatska, Državni arhiv u Zadru, Zadar

– fond 19, *Datia incantus civitatis Iadrae et eius districtus*

– fond 20, Općina Zadar – Knez Zadra

– fond 31, Bilježnici Zadra

– fond 388, Dukale i terminacije

IT-APHZJ: Italija, Arhiv Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima, Rim, fond *Libro delli Decreti della Congregazione*

IT-ASVe: Italija, Archivio di Stato di Venezia, Venezia

– fond Capi del Consiglio di dieci, *Dispacci (lettere) dei rettori e pubblici rappresentanti*

– fond Commemoriali, *Commemoriali, Registri*

– fond Senato, Deliberazioni, Mar, Mar. *Registri*

– fond Senato, Deliberazioni, Secreti, Secreti. *Registri*

Objavljeni izvori

Kolanović Josip, prir. *Zilio pok. Gulielma de Albanis de Regio. Bilježnički zapisi iz 1398. i 1400. godine*. Zadar; Šibenik: Državni arhiv u Zadru; Državni arhiv u Šibeniku, 2016.

Kolanović, Josip; Leljak, Robert, prir. *Andrija Petrov iz Cantua. Bilježnički zapisi 1355-1356*. Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2003.

Leljak, Robert, prep. *Andrija pok. Petra iz Cantua. Bilježnički zapisi 1353-1355*. Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2001.

Ljubić, Šime. *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, knj. V. Zagreb: JAZU, 1875.

Ljubić, Šime. *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, knj. VII. Zagreb: JAZU, 1882.

Ljubić, Šime. *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, knj. IX. Zagreb: JAZU, 1890.

Salihović, Davor, ur.. *Monumenta varia ad historiam mediaevalis Croatiae vicinarumque partium pertinentia*, tom. I. Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2022.

Literatura

Ančić, Mladen. „Parba za dio nasljeđa banovca Jakova Šubića Bribirskog“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 36 (1994): 309-352.

Antoljak, Stjepan. „Nekoliko primjera o postojanju feuda u zadarskoj kopnenoj regiji iz 1409. godine“, *Radovi. Razdio društvenih znanosti* 16 (1977), br. 7: 157-174.

Antoljak, Stjepan. „Vransko običajno pravo“. *Radovi. Razdio društvenih znanosti* 18 (1979), br. 8: 167-220.

Antoljak, Stjepan. „Zadarski katastik iz 15. stoljeća“. *Starine* 42 (1949): 371-417.

Anzulović, Ivna. „Crkva sv. Kate i franjevački samostan u Novigradu od osnutka krajem 14. do uništenja krajem 16. stoljeća“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 59 (2017): 143-171.

- Anzulović, Ivna. „Srednjovjekovna sela i hrvatsko plemstvo na polačkome području“. U: *Polački kraj u prošlosti i sadašnjosti*, ur. Božo Došen. Polača; Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru; Ilirija d.d. Biograd, 2019, 21-110.
- Anzulović, Ivna. „Srednjovjekovna sela vranskoga distrikta (od 1409. g. do dolaska Osmanlija)“. U: *Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti*, ur. Božo Došen. Zadar: Matica hrvatska Ogranak Pakoštane; Općina Pakoštane, 2017, 107-177.
- Bianchi, Carlo Federico. *Zara Cristiana*, vol. I. Zadar: Tipografia Woditzka, 1877.
- Budak, Neven. „Ivan od Paližne, prior vranski, vitez sv. Ivana“. *Historijski zbornik* 42 (1989), br. 1: 57-70.
- Celić, Josip. „Zadarsko plemstvo i građanstvo početkom francuske uprave u Dalmaciji“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 56 (2014): 181-210.
- Coureas, Nicholas. „A Process of Secularization? Venetian Hospitallers and Hospitaller Estates on Cyprus after 1474“. *Ordines Militares Colloquia Torunensia Historica* 21 (2016): 111-127.
- Čoralić, Lovorka. „Prilog poznavanju života hvarskog biskupa Petra Cedulina“. *Croatica Christiana periodica* 15 (1991), br. 27: 129-135.
- Delaville Le Roulx, Joseph. *Les hospitaliers à Rhodes jusqu'à la mort de Philibert de Naillac (1310-1421)*. Paris: Ernest Leroux, 1913.
- Dobronić, Lelja. *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*. Zagreb: Dom i svijet, 2002.
- Dobronić, Lelja. *Viteški redovi: templari i ivanovci u Hrvatskoj*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1984.
- Dundović, Zdenko. *Bratovština zadarskih Varošana*. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2020.
- Dundović, Zdenko. „Knjižica zemljoposjeda zadarskog kanonika Martina Mladošića u selu Miljacka kod Zemunika iz 1494. godine“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 65 (2023): 175-207.
- Dundović, Zdenko. „Posjedi samostana benediktinki sv. Katarine u Zadru (16. stoljeće)“. *Croatica Christiana periodica* 45 (2021), br. 87: 53-88.
- Dundović, Zdenko. „Thriller of the Zadar nun Cattarina Marchi: true of false story?“. *Povijesni prilozi* 42 (2023), br. 64: 155-184.
- Ekdahl, Sven. „The Teutonic Order's Mercenaries during the 'Great War' with Poland-Lithuania (1409-1411)“. U: *Mercenaries and Paid Men: The Mercenary Identity in the Middle Ages*, ur. John France. Leiden; Boston: Brill, 2008, 345-361.
- Fabijanec, Sabine Florence. „Pojava profesije mercator i podrijetlo trgovaca u Zadru u XIV. i početkom XV. stoljeća“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 19 (2001): 83-125.
- Fingham, Henry Walter. *The Order of the Hospital of St. John of Jerusalem and its Grand Priory of England*. London: W. H. & L. Collingridge, 1916.
- Fodor, Pál. *Magyarország világi archontológiája 1458-1526. I. Főpapok és bárók*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017.
- Gazzini, Marina. „L'ordine di San Giovanni e la società locale tra religiosità e assistenza. Italia centrosettentrionale, secoli XII-XIV“. U: *Gli ordini ospedalieri tra centro e periferia*, ur. Anna Esposito, Andreas Rehberg. Roma: Viella, 2007, 137-157.
- Goja, Bojan. „Grbovi zadarske porodice Britanico“. U: *Likovne umjetnosti, arhitektura i povijesni identiteti. Zbornik Dana Cvita Fiskovića VII*, ur. Ana Marinković, Ana Munk. Zagreb: Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2018, 97-103.

- Gračanin, Hrvoje. „Ivan Paližna u povijesnim vrelima i historiografiji“. *Radovi Zavoda za znanstveno istraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 4 (2011): 237-267.
- Hilje, Emil. „Još jednom o datiranju poliptiha Vittorea Carpaccia iz zadarske katedrale: tragom dokumenta iz 1497. godine“. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 47 (2023): 7-20.
- Hunyadi, Zsolt, *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150-1387*. Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2010.
- Hunyadi, Zsolt. „The Hungarian nobility and the knights of St. John in Hungary“. U: *La noblesse dans les territoires angevins à la fin du Moyen Âge*. Rome: École Française de Rome, 2000, 607-618.
- Hunyadi, Zsolt; Laszlovsky, József, ur. *The Crusades and the Military Orders: Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity*. Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2001.
- Jelić, Roman. „Grgur Mrganić“. *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 6-7 (1960): 487-508.
- Josipović, Ivan. *Lepuri kod Benkovca*. Split; Zadar: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split; Sveučilište u Zadru, 2023.
- Josserand, Philippe. „Les Templiers en Bretagne au Moyen Âge : mythes et réalités“. *Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest* 119 (2012), br. 4: 7-33. Pristup ostvaren 21. 11. 2024. <https://journals.openedition.org/abpo/2488>.
- Juran, Kristijan. „Migracije Morlaka / Vlaha na zadarskom pograničju tijekom 15. i 16. stoljeća, s posebnim osvrtom na vransko područje te pojavu Morlaka Istrijana / Vlaha Istre“. *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* 9 (2022): 33-72.
- Karbić, Damir. „Hrvatski plemićki rod i običajno pravo“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 16 (1998): 73-117.
- Karbić, Damir; Katušić, Maja; Majnarić, Ivan. „Registri Zadarskog i Splitskog kaptola, vol. 4, Zajednički registar Ivana de Trottsa i Teodora de Prandina“. *Fontes: izvori za hrvatsku povijest* 18 (2012): 7-220.
- Karbić, Marija; Karbić, Damir, ur. *Povijest templara na hrvatskim prostorima*. Zagreb: Hrvatski viteški red templara – O.S.M.T.H Veliki priorat, 2021.
- Karpacz, Artur. „An Ideal Image of the Past. The Iconography of Saint John the Baptist in Early Modern Coats of Arms in Lesser Poland“. *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nauki Społeczne* 12 (2016), br. 1: 121-143. Pristup ostvaren 21. 11. 2024. <http://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/31227>.
- Kuehn, Thomas. „A Late Medieval Conflict of Laws: Inheritance by Illegitimates in Ius Commune and Ius Proprium“. *Law and History Review* 15 (1997), br. 2: 243-273.
- Kužić, Krešimir. „Bitka Hrvata – bitka na Krbavskom polju 1493. godine“. *Historijski zbornik* 67 (2014), br. 1: 11-63.
- Ladić, Zoran. „Kasnosrednjovjekovni stanovnici Zadra podrijetlom iz Vrane“. U: *Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti*, ur. Božo Došen. Zadar: Matica hrvatska Ogranak Pakoštane; Općina Pakoštane, 2017, 179-206.
- Lukšić, Mislav Elvis. „Pogranični prijeponi između mletačkih vlasti i knezova Krbavskih u drugoj polovini XV. stoljeća“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 46 (2004): 195-226.
- Luttrell, Anthony Thornton. „Venice and the Knights Hospitallers of Rhodes in the Fourteenth Century“. *Papers of the British School at Rome* 26 (1958): 195-212.

- Luttrell, Anthony Thornton. „Intrigue, Schism, and Violence among the Hospitallers of Rhodes: 1377-1384“. *Speculum* 41 (1966), br. 1: 30-48.
- Majnarić, Ivan. *Plemstvo zadarskog zaleđa u XIV. i XV. stoljeću*. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2018.
- Majnarić, Ivan. „Zaglavaska zadužbina sv. Mihovila iz očišta Grgura Mrganića“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 48 (2016), br. 1: 65-87.
- Mužić, Ivan, prir. *Vlasi u starijoj hrvatskoj historiografiji*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010.
- Nicolle, David, *Knight Hospitaller*, vol. 2. Oxford: Osprey Publishing, 2001.
- Novak-Sambrailo, Maja. „Matrikula bratovštine sv. Jakova iz Galicije u Zadru“. *Radovi Arhiva JAZU* 1 (1972): 5-31.
- Novak-Sambrailo, Maja. „Plemići, građani i pučani u Zadru (XV-XVII st.)“. *Radovi Instituta JAZU* 19 (1972): 167-186.
- Raukar, Tomislav. „Cives, habitatores, forenses u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima“. *Historijski zbornik* 29-30 (1976/1977): 139-149.
- Raukar, Tomislav. *Zadar u XV. stoljeću*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, 1977.
- Raukar, Tomislav et al. *Zadar pod mletačkom upravom 1409. – 1797*. Zadar: Narodni list; Filozofski fakultet u Zadru, 1987.
- Righini, Massimiliano. „L'esercito veneziano nel XV secolo“. *Ars Historiae* 9 (2007): 13-18.
- Riley-Smith, Johnatan. *The Knights Hospitaller in the Levant, c. 1070-1309*. New York: Palgrave Macmillan, 2012.
- Sander-Faes, Stephan Karl. *Urban Elites of Zadar. Dalmatia and the Venetian Commonwealth (1540-1569)*. Rim: Viella, 2013.
- Schmitz-Kallenberg, Ludovicus, ur. *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*. Monasterii, 1923.
- Stipišić, Jakov. „Regesta pergamena iz zbirke obitelji Fanfogna Garagnin u muzeju grada Trogira (Dio prvi – Isprave XIII., XIV. i XV. stoljeća)“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 20 (2002): 289-321.
- Stipišić, Jakov. „Regesta pergamena iz zbirke obitelji Fanfogna Garagnin u muzeju grada Trogira (Dio drugi – Isprave XVI., XVII. i XVIII. stoljeća)“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 21 (2003): 279-319.
- Škunca, Stanko Josip. „Benedikt Benković (c. 1460. – 1522.)“. *Zadarska smotra* 70 (2021), br. 1-3: 215-222.
- Škunca, Stanko Josip. „Toma Niger Mrčić – diplomat i humanist“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 43 (2001): 255-273.
- Šunjić, Marko. *Dalmacija u XV. stoljeću*. Sarajevo: Svjetlost, 1967.
- Tommasi, Francesco. „Men and Women of the Hospitallers, Templar and Teutonic Orders: Twelfth to Fourteenth Centuries“. U: *Hospitaller Women in the Middle Ages*, ur. Anthony Luttrell, Helen J. Nicholson. Aldershot: Routledge, 2006, 71-88.
- Traljić, Seid M. „Vrana i njeni gospodari u doba turske vladavine“. U: *Povijest Vrane*, ur. Grga Novak, Vjekoslav Maštrović. Zadar: Institut JAZU, 1971, 343-377.
- Velnić, Justin. „Inventar pergamena sv. Frane u Zadru“. U: *Samostan sv. Frane u Zadru*, ur. Justin V. Velnić. Zadar: Samostan sv. Frane – Zadar, 1980, 159-181.

- Vežić, Pavuša. *Sv. Stošija – Katedrala sv. Anastazije u Zadru. Katedrala u Zadru / I*, ur. Ante Uglešić. Zadar: Zadarska nadbiskupija, 2021.
- Vrandečić, Josip. *Zadarski nadbiskup Minuccio Minucci i njegova jadranska misija*. Zagreb; Split: Leykam international; Filozofski fakultet u Splitu, Odsjek za povijest, 2017.
- Youmans, Nicholas W. „Rituals of Mobility and Hospitality in the Teutonic Knights“. *East Central Europe* 47 (2020), br. 1: 39-66.
- Zaninović, Joško. „Kako je biskup, ban i vranski prior Petar Berislavić pribavio hrvatskoj naslov ‘predziđe kršćanstva’“. *Croatica Christiana periodica* 18 (1994), br. 33: 109-134.
- Zelić, Danko. „Inventarni popisi liturgijske opreme zadarske prvostolnice iz posljednje četvrtine 16. stoljeća“. *Ars Adriatica* 10 (2020): 75-104.
- Zoitou, Sofia. *Staging Holiness: The Case of Hospitaller Rhodes (ca. 1309-1522)*. Leiden; Boston: Brill, 2021.

Mrežne stranice

- University of Toronto. Pristup ostvaren 20. 11. 2024. <https://drp.digital.utoronto.ca/event0121>.
- The British Museum. Pristup ostvaren 20. 11. 2024. <https://www.britishmuseum.org/collection/image/905617001>.

SUMMARY

From Brittany through Vrana to Zadar – Zadar citizen family Bertonić (Britanico)

The Zadar citizen family Bertonić (Britanico), although highly influential, has not yet been the focus of detailed historical research. However, the abundance of archival material preserved in the State Archives in Zadar, particularly within the collection *Zaratin Public Notaries*, together with various collections in the *Archivio di Stato di Venezia* and the Archive of the Pontifical Croatian Institute of Saint Jerome, offers numerous opportunities for the study of this prominent early modern Dalmatian family. This paper provides an overview of the family's history, from their arrival on the eastern Adriatic coast to their rise on the social ladder within the urban elite circles of Zadar. Through an analytical and synthetic approach to archival sources, the research explores several aspects of the family's life. Primarily, the analysis has confirmed that the family originated from Brittany, which explains the anthroponym "Britanico". Furthermore, the study has revealed connections between the family and the Knights Hospitaller who had their seat in Vrana, an important medieval centre of military orders that had originally belonged to the Knights Templar. Finally, based on an extensive analysis of archival material, the paper elaborates in detail on the family's successful and rapid ascent into Zadar's social elite society. In this respect, special attention is given to the interplay between the family's social, military, and ecclesiastical positions, and the economic power that secured their citizenship in the commune of Zadar in the first place, thereby granting them further entry into the urban non-patrician elite social circles. Altogether, their distinguished position enabled them to exert a notable influence on the city's social affairs throughout the 15th and 16th centuries. As further evidence of their strong social ambitions, the paper highlights a new finding concerning

a family member – a canon – who, in the late 16th century, sought to obtain the archbishopric of Zadar. No matter how extensive, the author concludes that this paper represents only a first step toward understanding the complex history of the Britanico family, a topic that remains far from exhausted and clearly requires further attention from historians.

Key words: Bertonić (Britanico); Vrana; Zadar; Brittany; Order of Knights of the Hospital of Saint John of Jerusalem; 15th century; 16th century